

Društvena povijest Međimurja u Drugom svjetskom ratu i neposredno nakon rata

Ladić, Lana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:936220>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Lana Ladić

DRUŠTVENA POVIJEST MEĐIMURJA U DRUGOM SVJETSKOM RATU I
NEPOSREDNO NAKON RATA

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, rujan 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA POVIJEST

Lana Ladić

DRUŠTVENA POVIJEST MEĐIMURJA U DRUGOM SVJETSKOM RATU I
NEPOSREDNO NAKON RATA
DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: povijest, filozofija

Mentor: prof.dr.sc. Darko Dukovski

JMBAG: 0115068009

Rijeka, rujan 2023.

SADRŽAJ:

1.	UVOD	1
2.	GEOGRAFSKE I DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE MEĐIMURJA.....	3
2.1	MEĐIMURJE - CVJETNJAK HRVATSKE.....	3
2.2	STRUKTURA STANOVNIŠTVA	3
3.	VOJNO-POLITIČKI KONTEKST MEĐIMURJA U DRUGOM SVJETSKOM RATU	5
3.1	Između dvaju svjetskih ratova.....	5
3.2	Uoči Drugog svjetskog rata.....	6
3.3	Drugi svjetski rat do oslobođenja	7
4.	GOSPODARSTVO.....	11
4.1	TRGOVINA I OBRT	12
4.1.1	Čakovečka međimurska štedionica d.d. u Čakovcu	12
4.1.2	Prehrambena industrija	12
4.1.3	Nafta i ugljen.....	13
4.1.4	Tekstilna industrija	13
4.1.5	Ostale industrije.....	14
4.1.6	Odnos prema radnicima u tvornicama	14
4.2	POLJOPRIVREDA I STOČARSTVO	15
4.3	GOSTIONICE I SMJEŠTAJI	17
4.4	PROMET	17
4.5	KRIJUMČARENJE.....	18
4.6	RACIONALIZACIJA U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU	18
5.	ŠKOLSTVO	19
6.	KULTURA	23
7.	ZDRAVSTVO	27
8.	RELIGIJSKI ŽIVOT.....	28
9.	ŽIDOVSKO PITANJE.....	31
10.	ŽIVOT NAKON RATA.....	33

11.	ŽIVOT POD OKUPACIJOM: ISKUSTVA LOKALNOG STANOVNIŠTVA	36
11.1	Obitelj i uvjeti stanovanja	36
11.2	Posao i prehrana	37
11.3	Školstvo	37
11.4	Zdravstvo	38
11.5	Kultura i vjerske prilike	38
11.6	Žandarmerija i odnos Mađara prema lokalnom stanovništvu	39
11.7	Kraj rata i nakon rata	40
11.8	Jedan dan u životu	40
11.9	Razmatranja	41
12.	ZAKLJUČAK	42
13.	SAŽETAK	43
14.	POPIS LITERATURE.....	44

1. UVOD

S obzirom na to da sam rođena i odrasla u međimurskom kraju oduvijek me zanimala društvena i suvremena povijest, odlučila sam više istražiti o društvenoj povijesti Međimurja u Drugom svjetskom ratu i neposredno nakon rata. Prije istraživanja nisam bila svjesna koliko je to područje veoma malo istraženo. Proučavajući dostupnu literaturu poput knjige Darka Prebega "Međimurje 1941. godine" saznala sam da su mađarska i njemačka vojska pri povlačenju iz Međimurja sa sobom ponijele, spalile ili uništile gotovo svu dokumentaciju i arhivske materijale iz razdoblja Drugog svjetskog rata. ö

Pri izradi ovog rada korištene su knjige, uglavnom međimurskih autora koji su se bavili povijesti Međimurja, novine Muraköz-Megyimurje koje su izlazile za vrijeme mađarske okupacije Međimurja te rad V. Kolone o stanju u Međimurju tijekom Drugog svjetskog rata kako bi se dočaralo ozračje među međimurskim stanovništvom koje je tada vladalo. U svoj toj literaturi detaljnija istraživanja života Međimuraca u Hortyjevoj Mađarskoj do sada nisu provedena niti publicirana. Najvažniji cilj rada bila je rekonstrukcija života tadašnjeg stanovništva, stoga su provedeni intervjui sa suvremenicima. Voljela bih naglasiti i uzeti u obzir dob sugovornika koji su vjerojatno romantizirali period okupacije zbog toga što psihologija sjećanja naglašava kako osobe starije životne dobi pamte samo lijepe trenutke iz mlađih dana.

Pojam društvene povijesti veoma je širok, stoga je rad baziran na promjenama koje je donijela mađarska okupacija te na odnos Mađarske prema međimurskom stanovništvu. U rad su uključene geografske karakteristike Međimurja, struktura stanovništva, promjene u gospodarstvu, kulturi, školstvu i zdravstvu. Također se obrađuje religijski život, Židovsko pitanje te stanje u društvu neposredno nakon rata.

Mađarska se vlada nije mogla pomiriti uvjetima mirovnog sporazuma potpisanog u Trianonu 1920. godine kojim je izgubila Međimurje. Time što je u ustavu zadržala monarhijski tip vladavine, iako nije imala kralja, opravdavala je svoju teoriju o „zemljama krune Sv. Stjepana“ i zasnivala svoje revizionističke zahtjeve prema Međimurju na povijesnom pravu. Odmah po mađarskoj okupaciji Međimurja mađarska je vlada krenula s ubrzanom mađarizacijom, tjerajući hrvatsku inteligenciju i činovništvo preko Drave. Službeni jezik postao je mađarski, a svaka izgovorena hrvatska riječ strogo se kažnjavala. Diljem Međimurja vijorile su se mađarske zastave, a red su čuvali žandari.

Cijelo je gospodarstvo bilo podređeno potrebama mađarske i njemačke vojske. S visokih su pozicija u tvornicama bili istjerani vlasnici, uglavnom Židovi, na čija su mjesta Mađari postavili svoje ljude. Loš odnos prema radnicima karakteristika je koja opisuje mađarske namjesnike u tvornicama. Racionalizacija proizvoda i rekvizicije postale su svakodnevna praksa mađarske vlade.

Prosvjeta i kultura doživjele su drastične promjene. U školi je bio obvezan mađarski jezik, a učila se i mađarska povijest, kultura i geografija. Svaka kulturna manifestacija slavila je ponovno pripojenje Međimurja Mađarskoj uz obavezno uzdizanje regenta Miklosa Hortyja. Zdravstvo nije doživjelo promjene osim u kadru koji su većinom sačinjavali Mađari. Jedino su u selima namješteni liječnici opće prakse, Židovi. Međimurska je Crkva i dalje ostala pod okriljem Zagrebačke nadbiskupije, a svećenici su pretrpjeli nasilja i progone. Dolaskom Njilaške stranke na vlast u čijem je programu stajalo istrebljenje Židova, krenuo je masovni progon Židova.

Međimurski seoski čovjek živio je skromno u malim kućama s puno članova. S obzirom na to da se većina seljaka bavila poljoprivredom, prehranjivali su se onime što su uzgajali.. Život nakon okupacije ostavio je svoje posljedice: siromaštvo, razrušene i uništene zgrade i škole, stoga je novu vlast čekalo brzo rješavanje problema koje su za sobom ostavili Mađari.

2. GEOGRAFSKE I DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE MEĐIMURJA

2.1 MEĐIMURJE - CVJETNJAK HRVATSKE

Međimurje je oduvijek bilo kontaktno područje različitih kultura i naroda, prirodno geografskih, gospodarskih i državnih cjelina te dom velikaških obitelji Althan, Zrinski i Feštetić. Nalazi se na samom sjeveru Hrvatske te je omeđeno rijekama Murom i Dravom. Graniči s Republikom Mađarskom na sjeveru, a na zapadu i djelomice na sjeveru s Republikom Slovenijom. Međimurje se dijeli na dvije velike cjeline - gornje i donje Međimurje. Gornje Međimurje ima izrazite osobine niskog pobrđa te je nastavak istočnih Alpa. Donje pak Međimurje ima nizinski reljef s blagim nagibom prema istoku koji je često bio poplavljen zbog djelovanja rijeka. Klima je umjereno topla, vlažna s toplim ljetom. U povijesnim se izvorima spominje kao „Insula Muram et Dravam“, Insula Muro Dravana, Muraköz, Međimorje i na kraju nosi naziv Međimurje. Dakle, Međimurje je takozvani otok između Mure i Drave. Međimurje je gusto naseljeno područje. Rasprostire se preko brežuljaka, najvećeg grada Čakovca do nizinskog predjela. Prošarano je mnogim vinogradima, poljima te vrlo živopisnom prirodom.¹

2.2 STRUKTURA STANOVNIŠTVA

Uzevši u obzir manjak arhivske građe koju je mađarska vojska prilikom povlačenja iz Međimurja spalila, uništila ili ponijela sa sobom, pokušala sam što bliže i točnije predstaviti strukturu stanovništva za vrijeme mađarske okupacije. Podataka iz razdoblja 1941.-1945. veoma je malo ili ih uopće nema, stoga sam uspoređivala podatke iz zadnjeg razdoblja prije i prvog razdoblja nakon okupacije, točnije 1931. i 1948. godinu.

Broj stanovnika Međimurja 1931. godine iznosio je 99 346 stanovnika, a 1948. godine 110 686. Broj stanovnika u gradu Čakovcu bio je 1931. godine 6 812, a 1948. godine 6 947. U razdoblju između 1931. i 1948. godine dolazi do naglog pada stope rodности. Drugi je svjetski rat utjecao na natalitet tako što je mnoštvo mladog muškog stanovništva odlazilo kao dio mađarske vojske na Rusku frontu ili pak preko granice u partizane, a mnoge su mlade djevojke odlazile u Njemačku kao poljoprivredna radna snaga. Utjecaj je imala i mađarska politika i odlazak međimurske inteligencije zbog neprihvatanja novog stanja u Međimurju. Stopa rodности 1931. iznosi 40 ‰, a 1948. 29 ‰, što označava pad od čak 11 ‰. Najbolji pokazatelj stupnja razvoja

¹ Kalšan, Vladimir, Međimurska povijest, Ritonja, Čakovec, 2006, str. 9-10

i društvenih zbivanja je smrtnost ili mortalitet. Između 1921. i 1948. godine zabilježen je pad mortaliteta s 28 na 17%. Čak ni ovdje Drugi Svjetski rat nije doveo do povećane stope što je bilo za očekivati. Stanovništvo je u razdoblju 1931.-1948. bilo vitalno i mlado.²

Glede broja stanovnika po kućanstvima i spolne strukture, također sam se susrela s oskudnošću podataka, stoga sam zaključila prema podacima iz 1948. godine i informacijama koje sam prikupila iz lista Muraköz-Megyjimurje. Što se tiče broja članova u kućanstvu, smatram da nije bio puno drugačiji u periodu 1941.-1945. godine. bilo ih je između 4 i 5 dok su postojala i kućanstva do 11 članova i više. Iz razgovora sa sugovornicima saznala sam kako su Mađari cijenili velike obitelji u duhu katoličke crkve te su to poticali i slavili. Također se jasno može iščitati iz članaka u listu Muraköz-Megyjimurje da se radilo o patrijarhalnom društvu koje je ženu smještalo u kuću da se brine o njoj i o djeci. Majke s brojnom djecom isticane su kao ideal kojem treba težiti. Primjer koji sam saznala od jedne od sugovornice bila je priča kako su u jednom međimurskom selu organizirali slavlje na kojem su ženi dodijelili orden časti za brojnost djece koju je rodila. Radilo se o jedanaestero djece. Također se iz podataka iz 1948. godine može vidjeti da je broj žena i muškaraca bio podjednak, odnosno žena je 51%, dok muškaraca 49% što se vjerojatno može pripisati odlasku mlađeg stanovništva na frontu u Drugom svjetskom ratu.³

Godine 1948. osoba bez završene škole u Međimurju bilo je poprilično mnogo, odnosno čak 28 871 (27.8%) što se može pripisati teškim gospodarskim prilikama, siromaštvu, ratu ili pak tradiciji jer se radi o pretežito seoskom stanovništvu kojem je prioritet bio rad na zemlji od malih nogu. Osnovnu školu imalo je završeno 71 880 (69.3%) stanovništva. Takvim brojkama također možemo pripisati sve ranije navedeno, no i rani odlazak seoskog stanovništva na privremeni rad u druge zemlje gdje su i ostali, ali nisu imali prilike za daljnje obrazovanje. Srednju je školu završilo 2 926 (2.8%) stanovnika, a višu samo njih 54 (0.05%). Ukupno je bilo 4.3% nepismenog stanovništva i to najviše u dobnoj skupini 20-64 godina (njih čak 55.2%). Izvori navode kako djevojkama nije bilo dozvoljeno učiti pisati već samo čitati i to tiskana slova kako „puce ne bi dečkima slale pisma“.⁴

Zahvaljujući svojoj prirodnoj izdvojenosti zbog rijeka Mure i Drave kojima je okruženo, Međimurje je etnički vrlo homogen prostor. Unatoč svim povijesnim zbivanjima i pripadnostima drugim državama, hrvatski je narod i za vrijeme mađarizacije i okupacije ostao

² Slunjski, Vuk, Demografske promjene u Međimurju 1857.-2001., Insula, Čakovec, 2004., str. 14-33

³ Isto, str. 34-46

⁴ Isto, str. 48-52

dominantan na međimurskom tlu. Mađari nisu uspjeli narušiti homogenost hrvatskog naroda, a 1948. zabilježeno je čak 98.7% Hrvata. U Međimurju su tada prevladavali Rimokatolici s preko 98%, a do 1940-ih godina prije istjerivanja i odvođenja u logore, od ostalih vjeroispovijesti prevladavali su Židovi.⁵

3. VOJNO-POLITIČKI KONTEKST MEĐIMURJA U DRUGOM SVJETSKOM RATU

3.1 Između dvaju svjetskih ratova

Nakon Austro-Ugarske kapitulacije u Prvom svjetskom ratu i formiranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba, Međimurje je i dalje ostalo dio Mađarske jer je linija razgraničenja među zaraćenim zemljama bila povučena rijekom Dravom. Godine 1918., početkom studenoga, dolazi do spontanog bunta u Međimurju kojem u pomoć pristiže hrvatska vojska.⁶ Prvi pokušaj oslobođenja Međimurja nije bio uspješan jer je nadmoćnija mađarska vojska otjerala slabiju hrvatsku. Nakon tog događaja osnovano je Narodno vijeće za Međimurje na čelu s dr. Ivanom Novakom te je izrađen novi plan za vraćanje Međimurja Hrvatskoj. Drugi pohod odvio se u prosincu i bio je uspješan. Mađarska je vojska potpisala predaju, a hrvatska je vojska zauzela Čakovec. Time je okončano hrvatsko oslobođenje Međimurja. Nakon sklapanja Mirovnog sporazuma u Trianonu 4. lipnja 1920. godine Mađarska se morala odreći Međimurja u korist Kraljevine SHS. Stanovništvo Međimurja nije bilo zadovoljno velikosrpskom politikom, centralizmom i nacionalnim unitarizmom što se očitavalo na izborima za Narodnu skupštinu u Beogradu. U obama izvornim kotarevima, Čakovcu i Prelogu od 1920. do 1927. godine uvijek su birani kandidati Hrvatske seljačke stranke. Nakon Radićeva ubojstva i „šestosiječanjske diktature“ nezadovoljstvo je sve više raslo. Nacionalno je pitanje tek dijelom bilo riješeno osnivanjem Banovine Hrvatske 1939. godine, koja je dobila veću autonomiju te u koju je bilo uključeno i Međimurje.⁷ U međuratnom razdoblju društveni, sportski i ukupni javni život bio je veoma razvijen i bogat. Kazališni i glazbeno scenski život predvode katolička društva „Branimir“ i „Katarina Zrinska“, a ona sportska predvode Čakovečki športski klub i sokolska društva „Hrvatski orao,“ i „Hrvatski sokol“ koja su ostvarivala dobre rezultate. Godine 1934. otvoreno je javno kupalište u čakovečkom parku. Jaka je bila stolnoteniska i teniska sekcija, a

⁵ Slunjski, Vuk, Demografske promjene u Međimurju 1857.-2001., Insula, Čakovec, 2004., str. 53-57

⁶ Kalšan, Vladimir, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, Impressum, Čakovec, 2006., str. 11. (dalje: Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu)

⁷ Jahn, Julijana, „Međimurje u suvremenom dobu“, Pregled povijesti Međimurja, gl.ur. Branimir Bunjac, Povijesno društvo Međimurske županije, Čakovec, 2003, str. 131. (Dalje: Jahn, „Međimurje u suvremenom dobu“)

posljednja je osnovana 1933. godine i to ona šahovska. Sokol dom otvoren je 1938. godine u kojem se nalazila prva javna sportska dvorana. Tamo se nalazila pozornica i galerija za izvođenje glazbeno-scenskih programa.⁸ Čakovec je 1934. godine dobio status grada te se preko noći pretvara u industrijsko središte u kojem cvatu tekstilna i prehrambena industrija, a za industrijom ne zaostaju obrt ni poljoprivreda. Uoči Drugog svjetskog rata dominira HSS u kojem je dominiralo lijevo krilo. Na parlamentarnim izborima 11. prosinca 1938. lista dr. Mačeka dobila je u Međimurju 16.547 glasova, a Stojadinovićeve Jugoslavenska radikalna zajednica 1 513.⁹

3.2 Uoči Drugog svjetskog rata

Nezadovoljstvo mirovnog sporazuma u Versaillesu raslo je, ne samo u mađarskim „južnim“ krajevima, već se proširila po čitavoj Hrvatskoj. Mađarska je vjerovala kako je samo privremeno izgubila Prvi svjetski rat. Nije imala kralja, no svejedno je u ustavu zadržala monarhijski tip vladavine, inače bi teorija o „zemljama krune Svetog Stjepana“ ostala bez potpore. Svoje revizionističke zahtjeve prema Međimurju zasnivala je na „povijesnom“ pravu po kojem se svi bivši dijelovi Mađarske moraju naći u zajednici. Prema tome Hrvatska je zemlja krune sv. Stjepana, a Jadransko more mađarsko.¹⁰ U Nagykanizsi 1936. godine čak podižu i spomenik na kojem su bila isklesana sva imena okupiranih mjesta, uključujući Čakovec i Prelog. Godine 1937. osnovana je „Mađarska kulturna zajednica“ koja je pod krinkom promicanja kulture ostvarivala svoje revizionističke ciljeve, ali nije dobila odobrenje zbog malog broja Mađara u Međimurju. Svoj je oslonac našla u malom broju čakovečkih mađarona, a predsjednik udruženja bio je Otto Pečornik, zadužen za sva zvjerstva koja su Mađari radili Međimurcima.¹¹ Zajednica je legalizirana 1939. godine nakon normalizacije odnosa između Kraljevine Jugoslavije i Mađarske te njen rad postaje sve agresivniji. Zatražila je uvođenje mađarskih paralelnih razreda u čakovečkoj pučkoj školi, ali u tome nije uspjela. Držali su se teorije da Hrvati nisu Mađari već slavensko pleme koje se naselilo na ovim prostorima razvijajući svoju kulturu kroz povijest odvojeno od Hrvata. Zajednica se povezala s organizacijom iz Budimpešte „Međimurska veza“ u koju su se učlanjivali Međimurci koji su nakon Prvog svjetskog rata otišli u Budimpeštu. Tamo je na hrvatskom jeziku izlazio list

⁸ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 12.

⁹ Isto, str. 14-15.

¹⁰ Muzej Međimurja Čakovec, Rad V. kolone u Međimurju u vremenu 1941.-1945., 28317, str. 1. (Dalje: Rad V. kolone u Međimurju)

¹¹ Lajtman, Juraj, Prilog historiji radničkog pokreta u narodnooslobodilačke borbe u Međimurju 1919.-1959. godine, Čakovec, 1959., str. 59. (Dalje: Lajtman, Prilog historiji)

„Topol“ u kojem se propagiralo priključenje Međimurja Mađarskoj. Biskup Stjepan Zadravec preko Radio Budimpešte 1939. godine obratio se Međimurcima „u ime svih Mađara koji žive van mađarske domovine“. Takav istup krajnje je osuđen u tjedniku „Međimurje“ no uskoro se i tamo mijenja stav jer ga preuzimaju mađaroni.¹² Hrvatski nacionalisti bili su dio desnog krila HSS-a, Matice hrvatske i raznih kulturnih i katoličkih društava. S obzirom na to da je u Čakovcu bilo malo Nijemaca, čakovečki nacisti spajaju se s varaždinskima te osnivaju „Društvo za kulturnu suradnju s Njemačkom“.

3.3 Drugi svjetski rat do oslobođenja

Godine 1941., 6. travnja u Čakovcu započeo je Drugi svjetski rat kada ga je njemačka vojska napala iz zraka, a do drugog dana u Međimurju više nije bilo nijednog vojnika Jugoslavenske vojske. Tog drugog dana Međimurje je proglašeno njemačkim okupacijskim područjem. Na čelu s Teodorom Košakom, 8. travnja organiziran je ustaški stožer, a uz njih su stajali čakovečki mađaroni koji su potajno surađivali s Nijemcima kako bi izborili odlazak u Mađarsku na pregovore o okupaciji Međimurja. Pregovori su bili uspješni te je 16. travnja mađarska vojska okupirala Međimurje s čime prestaje osmodnevna ustaška vladavina. Odmah po okupaciji uvode vojnu upravu koja vrši sudsku, upravnu i vojnu vlast koju preuzima nova stranka „Magya elet part“ ili Mađarska stranka života (MEP), a cilj joj je bio proširiti organizaciju na čitavi kotar pomoću mađarona koji vrše pritisak na one koji ne žele potpisati pristupnice. Pripadnici MEP-a služili su mađarskim okupatorima sve do 1944. kada je ulogu preuzela Njilaška stranka. Ove dvije stranke potpuno su drugačije pristupile proširenju svog djelovanja. Dok je MEP postepeno vršio mađarizaciju, njilaši su otvoreno terorizirali imajući u svom programu fašistička načela.¹³ Utemeljeno je vijeće Dvadesetorice, savjetodavni organ vojne uprave, na čelu sa čakovečkim mađaronima koje je brinulo o lojalnosti stanovništva. NDH i mađarska vlada pregovarali su u Budimpešti o pripadnosti Međimurja, no 28. svibnja 1941. ti su pregovori prekinuti. U međuvremenu, mađarska je vlada bila voljna prepustiti Međimurje NDH-u, ali uz uvjet da im NDH odobri bescarinski dovoz tereta do luke Sušak. Problem se javio kod različitih stavova mađarske vlade i njene vojske. Vojska je željela klasičnu okupaciju, pacificiranje i stvaranje uvjeta za uvođenje civilne uprave, a vlada je težila osiguravanju strateških i gospodarskih interesa. Mađarska je vlada htjela zadržati povijesno pravo i suverenitet nad Međimurjem uz dopuštenje uprave na tom području NDH-u. NDH se tome protivila i zatražila je bezuvjetnu predaju Međimurja. Zbog toga Mađari prekidaju pregovore i vraćaju se iz

¹² Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 10.

¹³ Lajtman, Prilog historiji, str. 60-61.

Zagreba za Budimpeštu. Nakon što je vlada NDH ipak pristala na uvjete, prevladale su militarističke snage Mađarske, odbile prijedlog i na čelu s mađarskim vojnim zapovjednikom Međimurja, pukovnikom Timorom Zsigmondom proglasile 9. srpnja 1941. godine Međimurje mađarskim okupacijskim područjem koje je pripojeno velikoj županiji Zala.¹⁴ Nakon proglašenja o okupaciji i uvođenju vojne uprave čakovečki mađaroni su osnovali terorističko udruženje „Štuka“. Cilj im je bio zastrašiti hrvatski narod. Počeli su s masovnim uhićenjima hrvatske inteligencije i činovništva, naređivali su vješanje mađarskih zastava na sve javne ustanove, na ulicama su skidali natpise na hrvatskom jeziku i trobojnice sa zgrada, provaljivali su u kuće i fizički se obračunavali s ljudima. Vrhunac je bio razbijanje nadgrobnog spomenika dr. Ivana Novaka na čakovečkom groblju. U ranim jutarnjim satima 31. srpnja 1941. godine žandari su ušli ustanove svih činovnika i inteligencije koji su se nalazili na „crnoj listi“, uhapsili ih i nad njima vršili ispitivanja. Ako bi pristali potpisati tiskanice da dobrovoljno napuštaju Međimurje i prelaze u NDH, imali su rok od 3 do 20 dana da ga napuste, a svi oni koji su to odbili, bili su zadržani u zatvoru. Nakon toga veliki broj ljudi prelazi preko Drave.¹⁵ Mađarska vojna uprava trajala je do 28. kolovoza kada je na svečanoj sjednici u Čakovcu Timor Zsigmond predao civilnu vlast Otti Pečorniku čime nastupa civilna uprava u Međimurju.¹⁶ Mađari su htjeli anektirati Međimurje, no za to im je bilo potrebno opravdanje pred Njemačkom i Italijom jer su bili među prvima koji su priznali NDH. Mađari su imali u planu stanovništvu davati prazne liste na potpis govoreći im da se radi o odcjepljenju Međimurja od Zagrebačke nadbiskupije ili pak o molbi za dodjelu brašna, kruha, soli i petroleja.¹⁷ Odaziv je bio slab, pa su Mađari prisiljavali stanovništvo na potpisivanje i krivotvorili tisuće potpisa. Tim su „plebiscitom“ uspjeli uvjeriti Njemačku o želji Međimuraca za pripojenjem Mađarskoj i anektirali su ga 16. prosinca 1941. godine.¹⁸ Vladao je strah i nesigurnost među međimurskim stanovništvom. Nakon uvođenja civilne uprave, u Međimurje dolaze mađarski bilježnici, učitelji i suci te mađarska državna vlast. S radom prestaju hrvatske političke stranke, a komunisti i dalje djeluju. KK KPH¹⁹ Čakovec, KPH Prelog i KPH Turčišće broje 77 članova organiziranih u 12 ćelija. Mađarske vlasti nikako nisu mogle prodrti do komunista pa osnivaju organizaciju pod nazivom „ispostava čakovečkih detektiva“ pomoću koje ih provaljuju. Iako KPH nakon okupacije ostaje

¹⁴ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 22.

¹⁵ Lajtman, Prilog historiji, str. 64-65

¹⁶ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 31.

¹⁷ Lajtman, Prilog historiji, str. 64.

¹⁸ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 26.

¹⁹ Kotarski komitet Komunističke partije Hrvatske

bez kontakta s višim organima OK²⁰ KPH Varaždin i CK²¹ KPH Zagreb, nastavlja s organiziranim sastancima za oružani otpor okupatoru, prikupljanje oružja, sabotaže i izradu propagandnog materijala.²² Odlučili su da će postavljati parole na javnim mjestima u Čakovcu nakon čega kreću masovna uhićenja. Kazne su bile blage, što predstavlja taktiku Mađara za pridobivanje međimurskog stanovništva i njegov slabiji otpor. Onaj dio koji je izbjegao uhićenja, obnavljao je rad ćelija i nastavio s organiziranim otporom. Međimurski komunisti počinju surađivati sa slovenskim, a na selima su se osnivali ilegalni NOO^{23, 24} Mađari su u tišini u siječnju 1942. uhitili pedesetak članova KPH i SKOJ-a²⁵, zatvorili ih u zatvor Szombathely gdje su služili 10 mjeseci ili doživotnu kaznu. Nakon oporavka od masovnih uhićenja, uspostavljaju veze s Kalničkim partizanskim odredom (KPO), a čak je i nekoliko Međimuraca prebjeglo na Kalnik. Uhićenja se nastavljaju, a okrivljenici su zatvarani u prostorijama Starog grada, podrume Učiteljske škole i vojarnu. Mađari postaju nemilosrdni.²⁶ Krenuli su sa sve jačom propagandom protiv partizana, komunista i Sovjetskog Saveza govoreći kako za sobom ostavljaju glad, smrt i pustoš, a Mađarska je ta koja pruža mir i sigurnost. Promjene su u svakodnevnom životu bile spore za razliku od gospodarskog, javnog i političkog života. Velike napore ulažu u uhićenja i brutalna mučenja i smaknuća komunista.²⁷ U trenutku kada počinju pristizati vijesti o poginulim Međimurcima na istočnom bojištu, koje su mađarske vlasti tajile, naglo se počinje mijenjati odnos Međimuraca prema Mađarima. Zbog sve većeg broja članova KPH i NOO te sve češćeg prelaza Međimuraca na Kalnik te preleta američkih vojnih zrakoplova bombardera, Mađari u strahu dovode veliki broj svojih vojnika.²⁸ Partizani su počeli napadati mađarsku vojsku oružanim i diverzantskim akcijama. Veliku ulogu igrala je i međimurska četa koja je svojim akcijama polako suzbijala mađarsku propagandu. Naposljetku je prešla u redove Kalničkog partizanskog odreda.²⁹ Uhićenja i neuspjeh partizana također su bili razlog zbog čega je stanovništvo bilo demoralizirano i u koje se uvukao strah. Mađari su pobijene partizane fotografirali, prije čega su im poderali odore ili svoje ljude oblačili u te

²⁰ Okružni komitet

²¹ Centralni komitet

²² Isto, str. 27-28.

²³ Narodnooslobodilački odred

²⁴ Isto, str. 28.

²⁵ Savez komunističke omladine Jugoslavije

²⁶ Isto, str. 27-30.

²⁷ Kalšan, Vladimir, Međimurska povijest, Ritonja, Čakovec, 2006., str. 350-351. (Dalje: Kalšan, Međimurska povijest)

²⁸ Isto, str. 352.

²⁹ Kalšan, Međimurska povijest, str. 355-357.

poderane odore, odlazili po selima i pokazujući im „kakvi su to ljudi“.³⁰ Mađari su postali sve grublji i prema stanovnicima Međimurja. Neke naredbe i ograničavanja uskratili su Međimurcima normalan život, a očitovalo se to na Dan Svih Svetih 1943. kada im se zabranilo paljenje svijeća na groblju, a u kući su morali biti do 17 sati. Uveden je i policijski sat koji im je onemogućavao rad na polju nakon 15 sati, vožnju određenim cestama, a navečer se nije smjelo voziti zaprežnim kolima. Nakon 19 sati obavezno su morali biti kod kuće, nije se smjelo izlaziti iz kuće prije 6 sati, a svaki raniji odlazak na željeznički kolodvor zahtijevao je dozvolu koju su mogli podići u općinskom poglavarstvu. Tko se suprotstavio ovim mjerama bio je oštro kažnjen.³¹

Nakon što je regent Horty proglasio kapitulaciju svoje države, 15. listopada 1944. komitet KPH naređuje OK KPH-u Varaždin da preuzmu vlast u Međimurju u suradnji s mađarskom vojskom. Njilaška stranka zbog ovih je pokušaja ubrzo preuzela vlast i pokušala kontrolirati čete zbog moguće predaje vlasti partizanima.³² Prilike u kojima je djelovao KPH bile su vrlo teške što su iskoristila njemačka i ustaška zapovjedništva. Zbog toga je naređeno KPH-u da se s Kalnika premjeste natrag u Međimurje što je bilo koordinirano s ulaskom trupa III. ukrajinskog fronta Crvene armije i bugarske Otečevstvene fronte. Godine 1945. ruski su zrakoplovi bombardirali Čakovec 31. ožujka i 3. travnja kada su se Nijemci i Mađari povlačili prema Štrigovi. Kako Nijemci nisu branili Čakovec, u grad su bez borbe 6. travnja ušle bugarske i ruske trupe te postrojbe Kalničkog partizanskog odreda. Zadnji otpor Nijemci su pružili u bitci kod Štrigove koji je slomljen 12. travnja, a odmah nakon oslobođenja organizirana je nova vlast u kotarevima Čakovec i Prelog.³³ Stanje nakon rata bilo je teško te je novu vlast čekala velika obnova Međimurja.

³⁰ Isto, str. 359-360.

³¹ Isto, str. 360-362.

³² Isto, str. 367-368.

³³ Isto, str. 372-375.

4. GOSPODARSTVO

Nakon što je Mađarska potpisala mirovni ugovor u Trianonu 4. lipnja 1920. godine, teritorij joj je smanjen za trećinu, stanovništvo se prepolovilo, a prirodni su resursi vraćeni državama koje su bile u sastavu Austro-Ugarske. Trianonski je ugovor bio prepreka razvitku mađarskog gospodarstva koje će pokušati svim silama popraviti što je i vidljivo intervencijama u međimursku ekonomiju.³⁴ Industrija i poljoprivreda bile su podređene vojnim potrebama, stoga su tvornice bile proglašene „ratnim poduzećima, a poljoprivreda državnim monopolom.³⁵ Valja naglasiti kako do invazije značajnijeg mađarskog kapitala u Međimurju nije došlo, već su se kapitalisti zadovoljili zauzimanjem vodećih položaja u poduzećima iz kojih su crpili velike svote novaca. Budući da su vlasnici većine poduzeća u Međimurju bili pripadnici židovske zajednice, takvi podvizi Mađarima nisu bili teško ostvarivi. Samim je Židovima zbog sve većih zakonskih ograničenja bilo sigurnije prepustiti vodeće položaje Mađarima i ostvariti suradnju s njima jer je na taj način poduzeće i dalje ostalo u njihovom vlasništvu. Dio poslovnih ljudi u Međimurju bili su mađaroni i pristaše Nijemaca.³⁶ Dolazi do uvođenja obvezne isporuke proizvoda, a uvedena je i racionalizacija koja nije davala željene rezultate.³⁷ Uvjeti koje su zatekli Mađari u Međimurju sredinom travnja 1941. godine nisu bili idealni, dapače susreli su se s ekonomskom problematikom nastalom u Kraljevini Jugoslaviji, no još uvijek su bili voljni i spremni uložiti u što brži razvoj gospodarstva. Na takav pothvat navele su ih industrijske grane s prirodnim resursima poput nafte i ugljena, te vrlo razvijena prehrambena, tekstilna i drvna industrija. Također, mađarskoj je državi bilo potrebno kvalitetno i obradivo zemljište kakvog u Međimurju nije manjkalo. Mađari su se zapravo najviše pouzdali u marljive i vrijedne Međimurce koji su bili spremni na naporan i kvalitetan rad, učeni redu i disciplini.³⁸ U Međimurju je za vrijeme okupacije vladala konstantna nestašica hrane, a crno je tržište buktalo. Tijekom rata mađarsko je gospodarstvo podvrgnuto njemačkim interesima, zato su pojedine industrije više radile za njemačku vojsku. Uzimali su boksit, naftu, prehrambene proizvode, a plaćali su gotovo ništa. Moglo bi se reći da je Mađarska dijelom financirala Hitlerov rat.³⁹

³⁴ Prebeg, Darko, Međimurje 1941.-Međimurje u Hortyjevoj Mađarskoj (1941.-1944.), Liberi, Zagreb, 2022. str. 153. (Dalje: Prebeg, Međimurje 1941.)

³⁵ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 73.

³⁶ Rad V. kolone u Međimurju, str. 121.

³⁷ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 73.

³⁸ Prebeg, Međimurje 1941., str. 153-154.

³⁹ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 73.

4.1 TRGOVINA I OBRT

U lipnju je 1941. godine kao sredstvo plaćanja uveden, na osnovi uredbe mađarske vlade 3590/194, mađarski pengó, a zamjenu je obavljala mađarska Narodna banka - 10 dinara za 1 pengó.⁴⁰

4.1.1 Čakovečka međimurska štedionica d.d. u Čakovcu

Prve godine okupacije ravnateljstvo štedionice se mijenja, nakon što u njega ulaze Mađari, no da ne bi bilo prigovora za članove ravnateljstva stavljeni su i Međimurci koji nisu imali većeg utjecaja u vođenju štedionice.⁴¹ Štedionica je otvorila novo poduzeće „Megyimurska zadruga“ zato što kreditni poslovi nisu donijeli veliku zaradu, a kreditna stopa bila je niska. Zadruga je imala samo prividnu formu zadruge, dok je u stvarnosti bila poduzeće štedionice jer je ona bila vlasnica svih njenih dijelova, a bavila se nabavom poljoprivrednih proizvoda za potrebe mađarske vojske.⁴² Štedionica je također bila i vlasnik Čakovečkih javnih skladišta d.d. koja su imala tri velika skladišta s kapacitetom od 600 vagona robe. U tim su se skladištima skladištili poljoprivredni proizvodi za izvoz iz Čakovca. Skladišta su bila od velike gospodarske važnosti jer su se nalazila kraj željezničke postaje Čakovec tik uz prugu i ostvarivala su veliki promet.⁴³

4.1.2 Prehrambena industrija

Kako bi povećali zaradu i dobitke štedionice, početkom 1942. godine štedionica je sklopila ugovor s eksportnim poduzećem i tvornicom konzervi „Vajda“ o proizvodnji velikih količina mesnih konzervi za potrebe mađarske vojske. Sva je proizvodnja bila financirana kreditima dobivenima od štedionice. Godine 1943. tvornicu „Vajda“ u potpunosti preuzimaju Mađari i istiskuju čakovečko-međimursku štedionicu i obitelj Vajda stvarajući novo dioničko društvo „Hunnia“. S obzirom na to da je Vajda bila obitelj židovskog porijekla, bili su primorani prodati svoju tvrtku i to pod veoma nepovoljnim uvjetima.⁴⁴ „Hunnia“ je za mađarsku vojsku proizvela više od 600 kg mesnih konzervi u vrijednosti od 30 milijuna dinara.⁴⁵

⁴⁰ Isto, str. 73.

⁴¹ Rad V. kolone u Međimurju, str. 123.

⁴² Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 74.

⁴³ Rad V. kolone u Međimurju, str. 122.

⁴⁴ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 74.

⁴⁵ Rad V. kolone u Međimurju, str. 123.

4.1.3 Nafta i ugljen

Međimurska nalazišta nafte u Peklenici i Selnici najstarija su u Hrvatskoj, a industrijsku eksploataciju nafte u Peklenici i Selnici započeo je 1884. godine industrijalac Wilhelm Singer iz Beča izbušivši tri bušotine. Tek 1922. izbušeno je još šest novih bušotina te je odmah osnovano poduzeće „Međimursko petrolejsko d.d.“.⁴⁶ Godine 1938. dionice poduzeća preuzima švicarska tvrtka „Holdinhand“, a 1940. svu proizvodnju preuzimaju talijanska tvrtka „AGIP“ i njemačka tvrtka „Elwerath“ i oformljuju novu tvrtku „Jugopetrol“. Za vrijeme okupacije u Selnici je mjesečno dobiveno 600-700 kilograma nafte dok je u Peklenici istovremeno dnevna proizvodnja iznosila 2-2.5 tona nafte. Proizvodnju na izvorima u svibnju 1943. godine preuzima mađarsko-njemačka tvrtka „MANAT“. Bataljun Kalničkog partizanskog odreda Hrvatske uništio je sva postrojenja u Selnici gdje je do kraja listopada 1944. godine proizvedeno 3 645 tona nafte.⁴⁷ Većina je nafte proizvedena za potrebe vojske. U Međimurju su tada bila registrirana dva poduzeća za eksploataciju ugljena. Ugljenik Kraljić i Majhen te Ugljenik Peklenica iz Murskog Središća. Vlasnici Ugljenika Kraljić i Majhen bili su Čakovčanci koji su bili usko vezani za mađarsku i njemačku državu, a isto je bilo i s vlasnikom Ugljenika Peklenica. Ratna poduzeća obavljala su svoj rad tijekom cijele okupacije, a većina je ugljena bila dostavljana mađarskoj i njemačkoj vojsci.⁴⁸

4.1.4 Tekstilna industrija

Tvornica čarapa „Braća Graner“ je do 1939. godine bila jedna od najvećih tekstilnih tvornica u srednjoj Europi. Zapošljavala je 1 800 radnika, proizvodnja je bila stabilna, a plaće radnika dobre. Proizvodile su se čarape i trikotaža. Tvornica „King“ proizvodila je rublje, a zapošljavala je oko 200 radnika. Nakon okupacije obje su tvornice proglašene ratnim poduzećima, a sva je roba bila preusmjerena njemačkoj i mađarskoj vojsci.⁴⁹ Kada je Mađarska 1944. godine konfiscirala svu židovsku imovinu, dotadašnji vlasnici tvornice „Braća Graner“ bili su odvezeni u koncentracijske logore, a strojevi su odvezeni u Mađarsku.⁵⁰ U Čakovcu je tijekom okupacije nesmetano radila i tvornica „Prva međimurska tkaonica d.d.“ čiji je vlasnik bio Leopold Šlehta. Tvornica je proizvodila sirovo platno, a vlasnik je dio robe pokušavao

⁴⁶ Kalšan, Vladimir, Građansko društvo u Međimurju, Ritonja, Čakovec, 2006., str. 101-104.

⁴⁷ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 74.

⁴⁸ Rad V. kolone u Međimurju, str. 123-124.

⁴⁹ Isto, str. 124.

⁵⁰ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 74.

skrivati u Zagrebu od kontrole mađarskih povjerenika. Nakon što su ga otkrili, Mađari su ga uhapsili, a tvornica je bila zatvorena do 1943. godine. Nakon ponovnog pokretanja proizvodnje sve platno dostavljalo se vojsci, dok se za građanstvo nije smjelo izdavati.⁵¹ Također su u Međimurju za potrebe mađarske vojske robu proizvodile tvornica trikotaže „Zlatno janje“ i tekstilna tvornica „Samuel Neumann“.

4.1.5 Ostale industrije

„Ciglan Morandini-Kraševac“ u Mihovljanu dobavljala je ciglu i crijep za potrebe mađarske vlasti, a „Čakovečki paromlin“ nakon okupacije dobavljao je brašno njemačkoj vojsci koja tada preuzima nadzor nad paromlinom.⁵²

4.1.6 Odnos prema radnicima u tvornicama

Nakon što zauzimaju vodeće pozicije u tvrtkama diljem Međimurja, Mađari se svim silama trude istisnuti hrvatski narodni element. Cilj im je bio zastrašiti radnike i podvrgnuti ih vojnoj disciplini. Vojni izaslanik, kapetan Ištvan Kovač, upravitelj tvrtke „Ugljenik Kraljić i Majhen“ dao je napraviti zatvor za radnike koji ne bi na vrijeme dolazili na posao, koji bi napravili i najmanju grešku prilikom svog rada ili pak tražili veću plaću za prekovremeni rad. U taj su zatvor zatvarani i radnici koji su radili u tvrtki „Ugljenik Peklenica“. Na primjer, ukupno je bilo zatvoreno 97 radnika koji nisu došli na posao na Veliki Petak i Subotu 1944. godine. Radnike bi u zatvoru kažnjavali batinama. Pavao Ritlop, referent tvrtke „Ugljenik Peklenica“ radio je na tome da što više radnika mobilizira za mađarsku vojsku. U tvornici „Braća Graner“ razvijena je cijela špijunska mreža koja je kontrolirala radnike. Svakodnevno bi tvornicom operirali žandari i detektivi skupljajući podatke o radnicima koje treba otpustiti, zatvoriti ili pak poslati u logor. Zbog toga je mnogo ljudi izgubilo svoj posao, bilo zatvarano, zlostavljano i internirano. Također su ih prisiljavali, pod prijetnjom dobivanja otkaza, da sudjeluju u manifestacijama u kojima se slavilo pripojenje Međimurja Mađarskoj, mađarski praznici te imendan i rođendan regenta Hortyja. Organizirali bi priredbe u samoj tvornici slaveći povratak Međimurja mađarskoj državi na kojima su morali prisustvovati svi radnici. U tvrtki „Zlatno Janje“ u početku okupacije bile su istaknute Hitlerova i Hortyjeva slika. Kako bi odnarodili radnike, u tvornicama su bili organizirani tečajevi mađarskog jezika koje su obvezno morali polaziti svi, a oni koji su se tome protivili bili bi kažnjavani novčanim kaznama. Bilo je i slučajeva seksualnog iskorištavanja i uznemiravanja žena kojima se prijetilo otkazom ili

⁵¹ Isto, str. 75.

⁵² Rad V. kolone u Međimurju, str. 124-125.

manjim plaćama u slučaju odupiranja. S obzirom na to da su poduzeća po okupaciji bila proglašena ratnim poduzećima, na radnike su se odnosili vojni zakoni o vojnoj disciplini, kako za žene tako i za muškarce. Za neka veća krivična djela koja bi počinili radnicima bi se sudilo na vojnom sudu.⁵³

Ratnim je poduzećima upravljao komesar, vojno lice. Najveći problem komesara koji ističu izvori bio je taj što se više bavio osobnom politikom nego li poslovanjem nekog poduzeća pa bi sav posao i dalje pao na vlasnike tvrtki. Bili su organi za manja krivična djela, određivali su plaće i odlaske na godišnje odmore.⁵⁴

4.2 POLJOPRIVREDA I STOČARSTVO

Agrarna je reforma krenula u provedbu već 1941. godine kada je izdana uredba predsjednika mađarske vlade dr. Laszla Bardossyja da se svi veleposjedi i nekretnine dodijeljeni agrarnim jugoslavenskim zakonom seljacima, odmah nacionaliziraju i pređu u vlasništvo mađarske države. Mađarska je od seljaka uzimala zemlju i davala ju onima koji su bili vjerni mađarskoj domovini za vrijeme Jugoslavije, onima za koje se nije ni u jednom trenutku posumnjalo da rade protiv Mađarske te ostalim Mađarima u Međimurju. Ovim je bezobzirnim otuđivanjem posjeda Mađarska za cilj imala posredno upravljanje i potpuni nadzor nad proizvodnjom dobara za mađarsku vojsku. Ovo je ujedno bio i još jedan način mađarizacije. Tisućama je ljudi oduzeto 17 000 jutara obradive zemlje. Na tu su zemlju također htjeli kolonizirati mađarsko stanovništvo. Do kraja 1943. godine zaživjeli su i u praksi modeli kojima je mađarska država sav sustav stavila pod svoju kontrolu.

Mađari su već po uvođenju civilne uprave u Međimurju iskazali veliki interes za razvoj poljoprivrede i stočarstva. Predstavili su projekt ulaganja financijskih sredstava Ministarstva narodnog gospodarstva u povećanje uzgoja zaboravljenog konja specifičnog za Međimurje. Radilo se o autohtonoj pasmini niskog rasta, ali velike izdržljivosti. Kao takav bio im je potreban za prijenos teškog naoružanja, zaliha i ranjenih vojnika na mađarskim bojišnicama. Budući da su Mađari zatekli ogoljeno Međimurje zbog Jugoslavenskog nekontroliranog iskorištavanja šuma, dio tog projekta bio je što brži razvoj organiziranog stočarstva, ali i pokušaj obnove šumarstva. Organizirane su akcije pošumljavanja nepoljoprivrednih područja. Dovozile su se sadnice drva iz SAD-a koja su veoma brzo rasla. Također su Mađari zaslužni i za sadnju

⁵³ Isto, str. 124-128.

⁵⁴ Rad V. kolone u Međimurju, str. 128.

grma maline od kojih su Međimurci dobivali jestive plodove, prirodan sok i rakiju.⁵⁵ Mađarska je vlada djelovala odredbama i zakonima na svim područjima povezanima s privredom podređujući sve potrebama mađarske vojske. Tako su svi gospodari zemlje morali prijaviti površine svoje zemlje i kulture koje su na njima obrađivali.⁵⁶ Svakom je proizvođaču bilo određeno koliko jedinica živežnih namirnica mora predati mađarskim vlastima što je bilo zapisano u novouvedene takozvane gazdinske knjižice. Kao naknadu za predana dobra pojedinci su dobivali bonove koje su koristili za kupnju namirnica koje su iskoristili predavši ih mađarskim vlastima.⁵⁷ Oni koji nisu na vrijeme uručili proizvode bili bi kažnjavani, bilo novčano ili drugim strožim kaznama. Svaki je proizvođač prema naredbi izdanoj 1943. godine morao do 10. veljače isporučiti određene količine kukuruza. Također je i izdana mjera prema kojoj su vlasnici krava vlastima bili obavezni predati određene količine mlijeka. Svaka je općina bila zadužena za sastavljanje popisa svih onih koji nisu proizvode na vrijeme predavali vlastima. S obzirom na to da su ti popisi bili objavljivani javno i dostupni svima, oni koji su se na njemu našli morali su u roku od osam dana predati određene proizvode. Čak je oko 10 000 gospodara bilo kažnjeno novčanim kaznama koje nisu mogli plaćati, stoga su krenula masovna uhićenja. Budući da nikakve kazne nisu utjecale na poljoprivrednike, mađarska je vojska krenula s rekvizicijom. Mađarski su vojnici prisilno oduzimali proizvode i namirnice za mađarsku i njemačku vojsku. Zanimljiva je činjenica kako se rekvizicija vršila i na bicikle, stoga su mađarski žandari organizirali takozvane lovove na bicikle gdje bi čak i zaustavljali ljude na cesti i iste im oduzimali.⁵⁸ Određivalo se i koliko se hrane smije imati u privatnim kućama i gostionicama. Ona kuća u kojoj su gospodari proizvodili dovoljno da prehrane sebe, po osobi su smjeli držati ukupno 11 kg bilo koje vrste masti ili ulja, dok je u ostalim kućama smjelo biti samo kg i pol masti po osobi. Također su smjeli imati po jednu svinju ili kravu, sve su ostalo morali prodati zadruzi ili lokalnom mesaru.⁵⁹

Godina 1943. u Međimurju nije bila dobra za poljoprivredu i stočarstvo. U proljeće te godine harala je kuga peradi. Izdane su stroge naredbe da se takvi slučajevi moraju odmah prijaviti vlastima, a uginula perad spaliti. Posebno je naglašeno da se ista ne smije davati Romima/Ciganima, kako bi se što prije spriječilo širenje. Podbacila je i žetva te godine pa vlasti uvode racionalizaciju u opskrbi kruhom i brašnom. Na primjer, dnevno je jedna osoba mogla

⁵⁵ Prebeg, Međimurje 1941., str. 168-185.

⁵⁶ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 77.

⁵⁷ Rad V, kolone u Međimurju, str. 128., Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 79.

⁵⁸ Rad V. kolone u Međimurju, str. 128-129.

⁵⁹ List Muraköz-Megyimurje: 22.11.1941.

kupiti 20 dkg kruha, a mjesečno 4 kg brašna. Takvo što jedino se nije odnosilo na žene s malom djecom i fizičke radnike. Uzevši u obzir stanje u poljoprivredi i gospodarstvu i na to da je rat do 1943. uglavnom bio financiran iz državnog proračuna, počeli su se uvoditi novi porezi na luksuznu robu koji su najviše zahvatili Židove i bogatije obitelji te vojnički porezi koje plaćaju oni koji ne odlaze u vojsku.⁶⁰

4.3 GOSTIONICE I SMJEŠTAJI

Na glavnom je željezničkom kolodvoru bio smješten hostel i gostionica Bahnhof. U vrijeme početka okupacije hostel je bio u vlasništvu Elemere Vajde. U to je vrijeme rata pretvoren u stanove na prvome katu dok je u prizemlju bila smještena trgovina. Elmer Vajda također je posjedovao i hostel Hackl, nedaleko Bahnhofa. U blizini se centra Čakovca nalazio moderan hotel Metropol s 22 prostrane sobe s kupaonicama, tekućom i toplom vodom. U sklopu se hotela nalazio i restoran. Svrtište i kavana Zrinski nalazili su se u strogom centru Čakovca te vrtno-ton kino koje je zatvoreno 1941. godine. Omiljeno mjesto Čakovčanaca bila je gradska kavana Royal koja je bila otvorena tijekom cijele okupacije. Vlasnik je bio Otto Pečornik te izvori navode kako su ondje najvjerojatnije bili „kovani opaki antihrvatski planovi za korist Mađarske.“⁶¹ Godine 1943. otvoreno je i kupalište u Svetom Martinu na Muri s vodom punom joda koja je služila za liječenje reumatskih i sličnih bolesti. U sklopu je kupališta otvorena i gostionica s vinima i sokovima.⁶²

4.4 PROMET

Mađari su zbog pojačanog putničkog prometa u Međimurju već po početku okupacije krenuli s otvaranjem novih željezničkih postaja, gradnjom cesta ali i mostova. Otvorene su dvije nove željezničke postaje u selima Čehovcu i Dunjkovcu. Izgrađena je nova cesta prema Macincu koja se vezala na cestu Štrigova-Čakovec. Izgrađene su i dvije kraće ceste, jedna od Nedelišća prema Dunjkovcu, a druga od Svetog Jurja u Trnju prema Čehovcu. Obje su ceste vodile prema novootvorenim željezničkim postajama. Sagrađen je most preko Drave kod Legrada koji je pušten u promet na ljeto 1943. godine. Važnost tog mosta bila je povezivanje nekad međimurskog Legrada s Preloškim kotarom, imajući na umu da ga je Drava još u 18. st.

⁶⁰ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 80-81., List Muraköz-Megyimurje: 2.7.1943, 7.5.1943.

⁶¹ Prebeg, Međimurje 1941., str. 165-167.

⁶² List Muraköz-Megyimurje: 28.5.1943., str. 7.

„preselila“ u Podravinu. Gradnja mosta trajala je tri mjeseca, a izgrađen je od najboljeg hrastovog drva. Isti su uništili Mađari 1945. godine kada su se povlačili iz Legrada.⁶³

4.5 KRIJUMČARENJE

Uzevši u obzir čestu nestašicu namirnica i robe od životne važnosti, pogotovo u većim mjestima, razvio se i pogranični „šverc“ (krijumčarenje), bilo iz osobne potrebe ili pak zbog potrebe za brzim bogaćenjem. Što je rat više buktio, toliko su mađarski žandari imali sve više posla uz rijeke Muru i Dravu s ratnim profiterima, prekupcima i trgovcima. Tako bi primjerice od međimurskih seljaka kupovali ječam za kruh po najvišoj dopuštenoj cijeni koja je tada bila 0.24 penga po kilogramu, a preprodavali bi ga puno skuplje i to kao osnovnu bazu za proizvodnju piva. Žandari bi takvu robu često zaplijenili i predali ih vlastima koje su onda dizale cijenu (0.26 penga po kilogramu ječma) i davale ih u javnu prodaju za potrebito stanovništvo.⁶⁴ Bilo je i slučajeva krijumčarenja mesa, ponajviše svinja, ali i glazbala. U članku “Debele svinje su šteli švercati prek granice i za to harmonike sem prešvercati” u listu Muraköz-Megyimurje kako su mađarski graničari ulovili ljude koji su švercali svinje u zamjenu za harmoniku.⁶⁵

4.6 RACIONALIZACIJA U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU

Racionalizacija i stroga kontrola mađarskih vlasti nad međimurskim gospodarstvom očitovale su se i u svakodnevnom životu. Godine 1941. izdana je naredba racionalizacije u potrošnji benzina. Svi oni koji su posjedovali motorno vozilo, iako su plaćali cijelu, mogli su dobiti samo polovicu predviđene količine benzina. Svi oni koji se nisu držali naredbe bili su kažnjavani s 800 penga kazne ili pak zatvorskom kaznom u trajanju od dva mjeseca.⁶⁶ Do svibnja 1943. godine prehrambeni artikli i odjeća te platno kupovali su se na knjigu, a određeno je i koliko se kojeg materijala smije kupiti. Ograničenje je trajalo cijele godine, a trgovac je prije izdavanja robe morao u knjizi pogledati koliko je materijala pojedinac do tada već kupio te koliko je osoba u toj obitelji. Bez dozvole su se jedino mogla prepravljati stara odjela.⁶⁷

⁶³ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 80.

⁶⁴ Prebeg, Međimurje 1941., str. 172.

⁶⁵ Muraköz-Megyimurje: 14.1.1944. str., 6-7

⁶⁶ List Muraköz-Megyimurje: 9.10.1941.

⁶⁷ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 78., List Muraköz-Megyimurje: 21.5.1943.

5. ŠKOLSTVO

Mađarska se država htjela svim silama i svim mogućim sredstvima vratiti u 1918. godinu i izbrisati vrijeme Jugoslavije. Stoga su već 1941. godine ostvarili sve preduvjete da se započne sa školskom godinom 1941./1942. Krajem kolovoza 1941. godine u Murskoj Soboti osnovana je „Nastavno-upravna ekspozitura“ prema odluci Ministarstva za nastavu i vjeru u Budimpešti. Ta je ekspozitura imala zadatak obavljati sve poslove prosvjete i školstva za „oslobođene krajeve“ u koje su spadali čakovečko i preloško područje. One su obavljale svoje poslove, energičnu mađarizaciju do 1943. godine, kada je u svim okupiranim područjima organizacija školstva postala jednaka kao i u ostalim dijelovima Mađarske.⁶⁸ U osnovnim i srednjim školama nastava je započela 10. rujna 1941. godine na mađarskom jeziku. Veliki je broj hrvatskih i jugoslavenskih učitelja i profesora pobjegao u NDH ili su pak bili protjerani. Stoga je mađarska vlada morala dovesti „malu vojsku“ učitelja i profesora koji su mogli predavati na mađarskom jeziku. Neki su od njih radili ili završili Učiteljsku školu u Međimurju do 1918. godine pa su mogli predavati i na hrvatskom, no većina ih je to odbijala.⁶⁹ Oni koji su ostali u Međimurju morali su prihvatiti nove uvjete rada i mađarsku politiku.

Mađari su u Međimurju zatekli razgranatu mrežu postojećih škola koje su htjeli upotpuniti jednorazrednim školama u manjim selima kako seoska djeca ne bi bila zakinuta za učenje mađarskog jezika jer nisu bili u mogućnosti odlaziti u škole u obližnjim većim mjestima. Na početku školske godine 1941./1942. roditelji su bili obvezni potpisati izjavu kojom se opredjeljuju za učenje bilo mađarskog-bilo hrvatskog jezika i za otvaranje paralelnih razreda. To je naravno bila samo formalna gesta koja nije mogla utjecati na već postavljeni cilj, a taj je da mađarski postane službenim i nastavnim jezikom. Iako se u nekim školama gdje je bilo više od 20 učenika koji su se opredijelili za hrvatski jezik on i poučavao 6 sati dnevno, a poučavalo se čitanje, pisanje i pjevanje, godine 1943. mijenja se stav i sva se nastava, pa čak i molitva prije nastave mora održavati na mađarskom jeziku.⁷⁰ Kako su Mađari svim silama htjeli izbjeći otvaranje paralelnih razreda, u radu V. kolone navodi se primjer profesora Ferenc Polanca koji je u školu pozvao roditelje kako bi skupio potpise na izjavama za otvaranje paralelnih razreda, a zapravo im je podmetnuo molbe za učenje samo mađarskog jezika. Takvo što pošlo mu je za rukom jer su molbe bile na mađarskom jeziku koji većina Međimurca nije razumjela.⁷¹

⁶⁸ Bauk, Franka, Povijest školstva i prosvjete u Međimurju, Zrinski, Čakovec, str. 147. (Dalje: Bauk, Povijest školstva u Međimurju)

⁶⁹ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 36.

⁷⁰ Bauk, Povijest školstva u Međimurju, str. 148.-150.

⁷¹ Rad V. kolone u Međimurju, str. 119.

Uoči Drugog svjetskog rata u Međimurju je postojalo 58 pučkih škola, 12 178 školskih obveznika i 11 784 polaznika, učitelja je bilo 207 u 214 odjeljenja. Uz pučke su škole u Čakovcu djelovale još i srednje škole: Državna učiteljska škola, Građanska škola, Trgovačka akademija i Šegrtska škola. U Prelogu, Donjoj Dubravi i Štrigovi također su djelovale šegrtske škole. Godine 1943. otvorene su Državna poljsko gospodarska narodna škola u Prelogu i Srednja poljoprivredna škola u Štrigovi gdje su učenici dobivali poduku iz svih vrsta seljačkog gospodarenja. Zanimljiva je činjenica takozvane Radio škole. Naime, školska godina 1943./1944. u školama je započela 3. studenog 1943., no radio škola započela je 14. rujna i prenosila se na prvom programu Radija Budimpešte. Napravljen je raspored za učenike, a molilo se sve one koji imaju radio kod kuće da onima koji ga ne posjeduju omoguće da slušaju nastavu. Nastava je u svim školama sva godine trajala sve kraće, počinjala bi kasnije, krajem listopada, a završavala već sredinom travnja.⁷² Krajem studenog 1941. godine otvorena je Preparandija u Čakovcu u koju su se mogli upisati učenici koji su završili 4 razreda gimnazije ili pučke škole i nisu bili stariji od 18 godina. Studenti su mogli za malo novaca unajmiti stanove i hraniti se u Preparandiji, a oni koji si to nisu mogli priuštiti dobili su financijsku pomoć. Valja naglasiti kako je velika novost bila ta da je većina osnovnih škola dobila status osmogodišnjeg obrazovanja, dok je do tada obavezno školovanje trajalo četiri godine.⁷³

Cilj je bio čim prije obnoviti loše školske zgrade, ali i nabaviti udžbenike primjerene nastavnom planu kakvog ga je propisala mađarska vlada. Školske su se zgrade počele obnavljati, a udžbenici pisani na jezicima jugoslavenskih naroda skupljati i odnositi na spaljivanje ili pak na preradu u Mađarsku. Opustošeni su bili knjižni fondovi kulturno-prosvjetnih i drugih društava ali i mjesne knjižnice. Učiteljima i profesorima prijeto se velikim kaznama ukoliko udžbenike ne bi sakupljali i odnosili ih na za to određena skupljališta. Tako je Ministarstvo za nastavu i vjere u Budimpešti krenulo u akciju punjenja knjižnica i škola mađarskim knjigama. Izdani su posebni udžbenici za početnike koji nisu znali mađarski jezik.⁷⁴ Osim udžbenika i početnica osnovni pribor prvog i drugog razreda osnovne škole bili su drvena pločica i tvrda metalna olovka, u nižim razredima srednjih škola učenici su uz pločicu imali i klasičnu bilježnicu, trokut, šestar, ravnalo, gumicu i olovku. Neke obitelji nisu imale dovoljno novaca da svojoj djeci priušte udžbenike i pribor za školu stoga je čakovečka gospoda skupila dovoljno penga da

⁷² Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 36.-39.

⁷³ Prebeg, Međimurje 1941., str. 196.

⁷⁴ Bauk, Povijest školstva u Međimurju, str. 150.

im se kupi sve potrebno kako bi mogli krenuti u novu školsku godinu. Također su problem predstavljale i velike upisnine za koje su se poduzimali koraci da se ukinu ili smanje.⁷⁵

Kako bi što prije djelovali na „mijenjanje duhovne orijentacije“ mladih, već početkom školske godine 1941./1942. organizirani su razni tečajevi mađarskog jezika. Program se sastojao od čitanja jednostavnijih tekstova, raznih igri, recitacija i pjesama pomoću kojih se učenike uvodilo u učenje mađarskog jezika. Tečajevi su dnevno trajali i po tri sata, a započinjali su i završavali molitvom te veličanjem mađarske države.⁷⁶

Ako je u školama bilo učitelja i profesora koji nisu znali mađarski jezik, takvi su se morali sastajati i učiti mađarski jezik, a također se i mađarskim učiteljima sugeriralo da uče hrvatski. Organizirani su i razni tečajevi mađarskog jezika i za odraslo stanovništvo. U rujnu 1941. godine organiziran je tečaj za učitelje koji su znali mađarski jezik, a školu su završili u Jugoslaviji. Tečajevi su se sastojali od predmeta kao što su povijest, geografija i mađarsko školsko zakonodavstvo. Također je organiziran i tečaj za one učitelje koji su školu završili u Jugoslaviji, a nisu znali mađarski jezik. Zanimljivo je to što su ovi organizirani tečajevi trajali samo tjedan dana. Učiteljska škola u Čakovcu slovila je kao tzv. kula mađarizacije jer su njeni profesori obvezno sudjelovali u organiziranju tečajeva. Nisu samo tečajevi bili sredstvo mađarizacije. Učenicima i nastavnicima bilo je preporučeno da praznike provode u Mađarskoj pod geslom: U Mađarsku po mađarsku riječ!⁷⁷

Najistaknutija mađarska profesorica bila je sestra Otte Pečornika, Paula Varok. Radila je u Građanskoj školi u Čakovcu. Bila je zagovornica da je Međimurje sastavni dio Mađarske države te je svim naporima radila na tome da u školi širi mađarizaciju. Organizirala je razne školske priredbe na kojima bi učenici izvodili predstave i pjesme samo na mađarskom jeziku. Organizirala je izlete u Mađarsku, kako bi učenici mogli upoznati svoju domovinu, s učenicima je pisala pisma koja su slali mađarskim učenicima, organizirala je „ferje“ u Mađarskoj gdje bi učenici odsjeli kod mađarske obitelji te je također imala i organizaciju „Đački koš“ u školi kojom je od učenika prikupljala potrepštine za mađarske vojnike.⁷⁸ I list Muraköz-Megyimurje donosi vijesti o učenicima škola koji su skupljali potrepštine za mađarske vojnike, ponajviše cigarete i novac.⁷⁹

⁷⁵ List Muraköz-Megyimurje, 25.9.1941., str 9.

⁷⁶ Bauk, Povijest školstva u Međimurju, str. 149.

⁷⁷ Bauk, Povijest školstva u Međimurju, str. 149.

⁷⁸ Rad V. kolone u Međimurju, str. 120.

⁷⁹ List Muraköz-Megyimurje, 8.5.1942., str 7.

Leventska je organizacija također djelovala i na području odgojno-obrazovnog sustava koja je od 1943. godine obuhvaćala mlade ljude u dobi od 12. do 24. godine. U školskoj je godini 1942./1943. uveden i predmet domobranstvo, a zbog ratnog stanja 1943. u 7. i 8. razredu osnovne škole uvodi se leventska obaveza.⁸⁰ Levente je bila poluvojnička omladinska organizacija čija je zadaća bila provoditi vojnički odgoj mladih.⁸¹ Za rad leventske organizacije brinuli su se za to posebno osposobljeni učitelji i profesori, a njihov je rad uvelike bio usmjeren prema odnarođivanju Međimuraca. Takvo što nije zaobišlo ni one najmlađe koji su preko predškolskih aktivnosti učili o novim vrijednostima u duhu mađarske države.⁸² Djecu do šest godina bi roditelji odvodili u dječja zabavišta u kojima su se za njih brinule odgajateljice iz Mađarske.⁸³

U školama su se organizirala razna događanja i dječje svečanosti, a sve u svrhu mađarske propagande i mađarizacije jer se promicalo kako svu djecu treba odgajati u mađarskome duhu, što se može iščitati iz sljedećeg primjera: „Išlo se je tako daleko da su se prikazivale predstave u kojima su se dočaravala vremena kada će Jadransko more opet postati mađarsko more.“⁸⁴ U korist mađarizacije, osim organiziranih izleta i svečanosti, išao je i broj sati određenih predmeta koje su učenici učili u pučkim školama. U nastavku je prikazana tablica s brojem tjednih nastavnih sati pučke škole za školsku godinu 1941./1942.

⁸⁰ Bauk, Povijest školstva u Međimurju, str. 151.

⁸¹ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 56.

⁸² Bauk, Povijest školstva u Međimurju, str. 151.

⁸³ Rad V. kolone u Međimurju, str. 119.

⁸⁴ Isto, str. 120.

Nastavni predmet	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Vjeronauk i etika	2	2	2	2	2	2	2	2
Mađarski jezik	10	10	12	11	7	7	7	7
Brojanje i mjerenje	5	5	5	5	5	5	4	5
Geografija	-	-	-	2	2	2	2	2
Povijest mađarske nacije	-	-	-	-	2	2	2	2
Prava i obveze građana	-	-	-	-	-	1	1	1
Priroda i društvo	-	-	-	-	3	3	4	4
Crtanje i ručni rad	-	2	2	2	4	4	4	4
Glazbeni odgoj	1	1	2	2	2	2	2	2
Tjelesna i zdravstvena kultura	3	3	3	3	3	3	2	2
Ukupno sati tjedno	21	23	26	27	30	31	30	31

Tablica 1: Broj tjednih nastavnih sati za pojedine razrede osnovne (pučke) škole, 1941./42.

Godine mobilizacije uvjetovale su posebne okolnosti u kojima se izvodila nastava. Nastavni rad zasigurno su otežavale mobilizacije učitelja i korištenje školskih prostora u vojne svrhe. Takvo što je također bilo i uzrokom prekida rada škola 1944./45. godine. Školska godina 1943./44. završila je 1. travnja 1944. , a naredna je počela 1. rujna 1945., no već do kraja listopada škole polako prestaju s radom. Što se front više približavao Međimurju tako su i školske zgrade zaposjedali okupatori, a kasnije i vojska oslobodilaca.⁸⁵

6. KULTURA

Kultura je bila važno sredstvo kojim se htjelo dokazati sličnost Međimuraca s Mađarima i različitost od Hrvata. Mađari su tvrdili kako je kulturna veza veoma važna u spajanju ovih dvaju naroda te da treba obnoviti kulturu i umjetnost u Međimurju koje su „ovih 23 žalostnih let tak jako falile.“⁸⁶ Mađarska je vlast pokazala veliki interes za kupnju dvorca Stari grad u čije su prostorije htjeli smjestiti urede i urediti muzej. U naumu da muzej bude centar odnarođivanja Međimuraca koji su oduvijek bili mađarski narod nikada nisu uspjeli. Udruženje obrtnika koje je Stari grad kupio od zagrebačkog konzorcija „Slavonija“ d.d. 1933. godine uspjeli su zadržati

⁸⁵ Bauk, Povijest školstva u Međimurju, str. 147.

⁸⁶ List Muraköz-Megyimurje, 8.5.1942.

jer su tvrdili da novcem od najma prostora pomažu uzdržavati svoje starije članove.⁸⁷ Na kulturnom im je planu bilo i podizanje spomenika Međimurcima poginulima u mađarskoj vojsci u Prvom svjetskom ratu, ali i Marku Gašpariću Kilitu, Hrvatu koji je za vrijeme Mađarske revolucije 1848./1849. bio vojni svećenik u Zalaegerszegu. Nakon sloma revolucije bio je osuđen i vješan. Jedan takav spomenik bio je dignut već ranih 1900-ih, no nakon Prvog svjetskog rata bio je odmah srušen. Mađarska je vlast ponovno podigla spomenik u Prelogu i svečano ga predstavila 5. listopada 1941. godine. Još jedan spomenik Kilitu u čast podignut je i svečano predstavljen ispred Crkve sv. Nikole u Čakovcu 2. svibnja 1943. godine.⁸⁸ Prilikom obiju svečanosti predstavljanja spomenika održane su svete mise na mađarskom jeziku i pjevala se mađarska himna. Oba su spomenika srušena nakon Drugog svjetskog rata.⁸⁹ Nakon poraza na Donu Horty je odredio da će se zadnje nedjelje u svibnju obilježavati Dan junaka u čast palim borcima u Prvom i Drugom svjetskom ratu. Prva takva svečanost održana je 1943. godine u Čakovcu kraj spomenika palim borcima u Prvom svjetskom ratu podignutog 1928. godine. U Prelogu je također podignut spomenik vojnicima stradalima u Prvom svjetskom ratu u mađarskoj vojsci. Svečanost je održana 4. srpnja 1944. godine i zadnja je velika proslava mađarske vlasti za vrijeme okupacije Međimurja.⁹⁰

Kako bi pokazali mađarski karakter Međimurja, vlasti su uz pomoć međimurskih mađarona organizirali razne manifestacije i svečanosti. Tako se svake godine slavio mađarski narodni praznik u čast revolucije 1848. godine. Neizostavno je bilo slavlje „oslobođenja“ Međimurja 16. travnja, kao i rođendan guvernera Hortyja 18. lipnja. Svake se godine također obilježavao Zrinsko-Frankopanski dan 30. travnja. Na takvim se svečanostima veličala Mađarska država i slavilo pripojenje Međimurja. Održavani su govori propagandnog tipa u kojim se obavezno zahvaljivalo Međimurcima za njihov doprinos i vjernost Mađarskoj, a neizostavno je bilo i uzdizanje i slavljenje guvernera Hortyja. Održavala bi se misa na mađarskom jeziku, pjevala se mađarska himna i svugdje bi bile izvješene mađarske zastave.⁹¹

U travnju je 1942. godine u Levente domu održana velika izložba kulturno-povijesnih i etnografskih predmeta čiji je organizator bila Paula Vavroh (Pečornik), a nakon izložbe nastavljeno je prikupljanje muzejske građe u nadi da će se jednog dana i ostvariti cilj otvaranja

⁸⁷ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 44.

⁸⁸ Isto, str. 45.

⁸⁹ Isto, str. 44.-46.

⁹⁰ Isto, str. 46.

⁹¹ Rad V. kolone u Međimurju, str., 115.-118.

muzeja u Čakovcu.⁹² Također su, nakon uništenja svih knjiga na hrvatskome jeziku, otvorili knjižnicu u Čakovcu u veljači 1943. godine. Knjižnica je imala knjige na mađarskom, ali i na drugim jezicima osim na hrvatskome. Najviše je knjiga i djela bilo vjerskog karaktera, a mogle su se naći knjige za učenike, radnike, levantaše, mlade djevojke, međimursku inteligenciju, a bio je otvoren i poseban odjel za vojnike.⁹³

Za vrijeme Drugog svjetskog rata u Međimurju radile su i kino dvorane. Čakovečko kino bilo je uređeno i imalo je 350 sjedećih mjesta i najsuvremeniju tehnologiju. U tom su se kinu po dolasku Mađara prikazivali desetominutni vojno-politički žurnali i filmovi mađarske kinematografije.⁹⁴ I u novinama Muraköz-Megyimurje mogle su se vidjeti najave za filmove. Tako su najavili da će se u rujnu prikazivati mađarski film „Hazajaro lelek”. Također je radilo i kino Union u kojem se prenosio propagandni materijal pun lažnih informacija. Osim u kinodvoranama, ljudi su se družili i u Gradskoj kavani. Prije rata osnovan je glazbeni sastav koji je svirao u kavani, a nazvali su se „The Devil Band“. Nosili su bijele majice s gavranom. Za vrijeme okupacije nisu prestajali zabavljati publiku, samo su promijenili ime u „Gavran“, odnosno mađarski „Varju.“ Nakon rata kavana je pretvorena u menzu.⁹⁵

Međimurje je poznato po svojoj narodnoj nošnji i plesovima koji se plešu uz stare međimurske narodne pjesme koje su Međimurci jako njegovali. Znajući to, Mađari su u procesu mađarizacije, a kako bi istisnuli tu tradiciju, osnovali katolički zbor u Čakovcu koji je nastupio na „Čakovečkom kulturnom poslijepodnevu u Zalaegerszegu“ u glavnom gradu Zaladske županije. Zbor je izvodio tradicionalno mađarsko narodno kolo.⁹⁶

Jedno od najsnažnijih sredstava mađarizacije i širenja propagande bile su novine koje su izlazile u Međimurju pod nazivom Muraköz-Megyimurje.

U Čakovcu je od 1882. djelovao dvojezični list Muraköz-Megyimurje, glasilo Mađara i mađarona. Njegov pokretač i glavni urednik bio je Jozef Margaitai koji je razradio teoriju o Međimurcima kao posebnoj nehrvatskoj etničkoj skupini s kajkavskim materinskim jezikom. Taj je list pisan na mađarskom i kajkavskom dijalektu hrvatskog jezika. Poticao je ideju korištenja međimurskog kajkavskog jezika kako bi što bolje Međimurce odvojio od Hrvatske i

⁹² Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 47.

⁹³ List Muraköz-Megyimurje, 2.5.1943., str 1

⁹⁴ Prebeg, Međimurje 1941., str. 204-205

⁹⁵ Lisjak, Vinko, Izvorišta i tokovi-stoljeće društvenog, kulturnog i zabavnog života Čakovca, Knjigoplastika, Čakovec, 1997., str. 49.

⁹⁶ Prebeg, Međimurje 1941., str. 208.

postupno integrirao u mađarski narod. Nakon Prvog svjetskog rata i priključenja Međimurja Kraljevstvu SHS-a, list više nije izlazio.⁹⁷ List ponovno počinje izlaziti 11. rujna 1941. godine kada je tiskan prvi broj dvojezičnog lista Muraköz. Vlasnik lista bio je Otto Pečornik, član Mađarske stranke života. Članovi redakcije većinom su bili iz Zaladske županije i Nagykanizse. U svakom je broju najprije napisan tekst na mađarskom jeziku, a tek su neki članci bili prevedeni na međimurski kajkavski dijalekt. Vijesti o gospodarstvu i stanju rata pisani su samo kajkavskim što ukazuje na to da su većina čitatelja bili Međimurci.⁹⁸ U početku izlaženja novina česti su bili članci u kojima se kritiziralo vrijeme jugoslavenske uprave, u kojima se naglašavalo kako je vrijeme Jugoslavije bilo pogubno za Međimurje koje je u to vrijeme osiromašeno. Često se promiče kult ličnosti veličajući Zrinske, Hitlera, guvernera Hortyja, ali i Gasparicha koji je bio sudionik revolucije 1848. godine. Iako list nije službeno bio pod okriljem niti jedne stranke, jedina stranka o čijim se aktivnostima pisalo bila je Mađarska stranka života, MEP. Članci koji su bili vezani za ratna zbivanja pisani su u pozitivnom tonu sve do kraja izlaženja novina, iako stvarna situacija na bojištima nije bila dobra. U člancima se promicalo patrijarhalno društvo, a ženu se veličalo kao predodređenu da se brine o djeci i domu. Ton kojim su opisivali Međimurce je podrugljiv, ističući da su oni dobri samo za rad na polju i odlazak u crkvu, a od politike bi se trebali držati čim dalje. U nekim su brojevima izlazili članci u kojima se naglašavalo kako se pravilno treba izražavati i koristiti mađarskim jezikom što ukazuje na rapidnu mađarizaciju.⁹⁹

U travnju je 1943. godine osnovano Međimursko kulturno društvo čiji je predsjednik bio Otto Pečornik, a osnovna mu je zadaća bila „da Međimurce vodi u duhu krune sv. Stjepana pri čemu treba paziti na osobine Međimurja“. Društvo se sastojalo od šest odjela: za organizaciju i tisak, za narodno gospodarstvo i domaći obrt, za međimurski jezik, za prosvjećivanje naroda, za knjige i za glazbu i ples, za narodno zdravlje i za odgoj mladeži. Zapravo je glavna zadaća ovog društva bila što brža mađarizacija Međimurja.¹⁰⁰

⁹⁷ Hutinec, Goran, List Muraköz-Megyimurje kao organ mađarske okupacijske vlasti u Međimurju (1941.-1943.), Radovi zavoda za hrvatsku povijest, vol. 37, Zagreb, 2005, str. 286.

⁹⁸ Isto, str. 287.

⁹⁹ Isto, str. 288-308.

¹⁰⁰ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 54.

7. ZDRAVSTVO

Za vrijeme mađarske okupacije većina je liječnika bila u državnoj službi od kojih su rijetki imali zavičajno pravo u Međimurju propisano mađarskim zakonima, a to je bio razlog zašto su bili protjerani. Zbog manjka su liječnika u Međimurje dovedeni mađarski liječnici koji su službovali po selima. To su uglavnom bili Židovi koji su se, bez obzira na specijalizaciju, morali baviti općom praksom. Gotovo svi liječnici židovske vjeroispovijesti bili su 1944. godine odvedeni u koncentracijske logore.¹⁰¹ Za vrijeme Drugog svjetskog rata veoma je malo podataka vezanih za Čakovečku bolnicu, no prema podacima iz ranijih godina mogu se iznijeti neke opće informacije. U Čakovcu je naime djelovala opća bolnica koja je imala tri odjela. Kirurški, interni i zarazni. Kirurški odjel imao je 70, interni 50, a zarazni 30 kreveta. Zbog sve veće potrebe za bolničkim krevetom i nedovoljnog broja zdravstvenog osoblja, možemo zaključiti kako je pritisak na osoblje bio velik. Tome nije pomogao ni Drugi svjetski rat koji je osim stalne promjene u kadru donio brojne stradale na ratištima, siromaštvo i zarazne bolesti. Povećao se broj oboljelih od tuberkuloze, došlo je do pojave raznih epidemija, a s time je porastao i pomor dojenčadi. Kao što sam i navela, dolazilo je do promjena kadra. Tako je otišao dr. Albin Blašić koji se nije slagao s mađarskom politikom, a zamijenio ga je dr. Mirko Bridnjak, kirurg.¹⁰² Uz postojeću zgradu u kojoj se smjestila Čakovečka bolnica, planirana je i izgradnja zgrade u kojoj bi se nalazio odjel za plućne bolesti.¹⁰³ No takvo što nije se dogodilo. U Čakovcu su bile otvorene i privatne liječničke ordinacije: dr. Brandl Arpad, dr. Kollin Mirko te veterinarska ordinacija dr. Domjan Ferenc.

U Prelogu se otvorila 1894. godine očna bolnica zbog trahoma koji je pogodio širi prostor, a tamo su pacijente liječili stanovnici cijele države. Problem je bio u tome što se bolnica nalazila u glavnoj ulici s koje je dolazila prašina, a bolesnici su zbog lakog izlaza iz bolnice mogli doći u susret s drugima, pogotovo s pijancima koje bi lako zarazili i bolest bi se brzo širila. Problem se pokazao i u tome što se bolnica nalazila na dvije lokacije, a jedna je bila dio novootvorene Državne narodne poljske škole iz koje se morala iseliti prije početka nastave. Predlagalo se da se bolnica preseli u prostore kotarske uprave.¹⁰⁴ Bolnica do kraja rata nije dobila nove prostore.

¹⁰¹ Isto, str. 41.

¹⁰² Stoljeće bolnice u Čakovcu 1922.-2022., monografija, Županijska bolnica Čakovec, Čakovec, 2022., str. 54-58.

¹⁰³ List Muraköz-Megyimurje, 25.9.1942., str. 10.

¹⁰⁴ List Muraköz-Megyimurje, 22.1.1943., str. 1-2.

Stanovnici Međimurja lijekove su mogli nabaviti u četirima ljekarnama koje su se nalazile u Čakovcu, Prelogu, Donjoj Dubravi i Štrigovi, a vlasnici su bili Međimurci.¹⁰⁵

8. RELIGIJSKI ŽIVOT

Godine 1941. u Međimurju su bile 22 župe, jedan franjevački samostan i ukupno 35 svećenika. Župu u Čakovcu držali su franjevci. U samostanu u Čakovcu bilo je 7 fratara. U Međimurju su službovali i svećenici koji su rođeni u Sloveniji koje je nadbiskup Stepinac namještao u župe svoje nadbiskupije kako bi ih zaštitio od progona Nijemaca. Povećanjem broja svećenika u Međimurju, Stepinac je onemogućio i eventualno slanje Mađarskih svećenika. Područje Međimurske županije tada je crkveno pripadalo Zagrebačkoj nadbiskupiji.¹⁰⁶

Nakon okupacije i progona hrvatskih činovnika i inteligencije, nadbiskup Stepinac mogao je naslutiti što će se dogoditi, uzevši u obzir da su jedini koji su mogli čuvati i širiti hrvatsku nacionalnu svijet u Međimurju bili upravo hrvatski svećenici Zagrebačke nadbiskupije. Stoga je sredinom lipnja 1941. godine uspostavio Generalni vikarijat za Međimurje, a u kolovozu te godine imenovao je za generalnog vikara Ignacija Rodića kojem je također dao titulu počasnog kanonika Prvostolnog kaptola zagrebačkog. Ignacije Rodić inače je bio župnik u Selnici. Cilj osnivanja Generalnog vikarijata bio je na okupiranom području osigurati redovni duhovni život vjernika i djelovanje katoličke crkve. Generalni vikar, po kanonskom pravu, ima redovnu ali i zamjensku vlast u materijalnim i duhovnim vrijednostima. Izvršna mu je vlast na području njegove službe istovjetna je onoj dijecezanskog biskupa, izuzev što dijecezanski biskup sebi može zadržati pravo dodjeljivanja jurisdikcije stranim svećenicima. To je učinio i nadbiskup Stepinac. Da bi se što bolje obranili od mađarskih nauma da preuzmu i vjerski život u Međimurju, franjevački provincijal o. Mihael Troha i Uprava Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda poslali su u rujnu 1941. godine zastupnika provincijala o. Norberta Žaliga u Čakovec kako bi se brinuo za samostane Provincije koje su okupirali Mađari. Borio se protiv mađarskih napada na samostan i njegove svećenike. Valja naglasiti kako je čakovečki samostan odigrao veliku ulogu u Drugom svjetskom ratu jer je to bilo mjesto okupljanja velikog broja svećenika koji su svakodnevno dogovarali načine očuvanja vjerskog života pokraj strašne mađarizacije. Uza sedam franjevaca koji su tada živjeli u samostanu, mađarska franjevačka

¹⁰⁵ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 41.

¹⁰⁶ Isto, str. 59-60.

provincija 1942. godine poslala je dvojicu svojih koji su bili postavljeni kao vjeroučitelji u Trgovačkoj, Učiteljskoj i Građanskoj školi.¹⁰⁷

Mađarska je vlada u kolovozu 1941. godine naredila međimurskom svećenstvu da položi prisegu vjernosti Mađarskoj i regentu Hortyju. O svemu je bio obaviješten i nadbiskup Stepinac koji je u Međimurje poslao poruku u kojoj navodi neka radije polože prisegu nego da ih se tjera iz Međimurja. Naravno, trebali su se ograničiti na propovijedanje evanđelja na materinskom jeziku. Ako će se od njih tražiti da prekinu odnose sa Zagrebačkom nadbiskupijom, neka se ograde i kažu da ne smiju to učiniti bez dozvole Svete Stolice. Stepinac je naveo kako je poduzeo sve u Rimu i da Mađari neće uspjeti u naumu da odvoje Međimurje od Zagreba. Jasno je da su Mađari od svećenika tražili upravo to. Zahtijevali su da se ne priznaju imenovanja zagrebačkih nadbiskupa i da se prekinu sve veze sa Zagrebom kako nijedan hrvatski svećenik više ne bi došao u Međimurje.¹⁰⁸ Od dvadeset i dva svećenika, njih jedanaest je potpisalo prisegu, dok je ostalih jedanaest to odbilo. Pretpostavka je da je ili došlo do nesuglasica među svećenstvom oko toga što bi bilo bolje učiniti ili pak do nekih nije došla obavijest od nadbiskupa Stepinca. Oni koji su odbili potpisati prisegu dobili su rok od osam dana da napuste Međimurje. Nakon što su se predomislili i pristali na potpisivanje, Mađari to nisu prihvatili te su naglasili kako će na njihovo mjesto dovesti mađarske svećenike. Čuvši to, Stepinac je intervenirao kod hrvatskih vlasti i uspio poništiti prisegu, stoga su u župama ostali međimurski svećenici.¹⁰⁹

Mađari su držali do vjere i veoma im je teško palo što je Zagrebačka nadbiskupija uspjela zadržati upravu nad međimurskim župama, stoga su isticali kako je tek dolaskom Mađara i njihovih svećenika u Međimurju počeo razvoj vjerskog života dok je njihova stvarna zadaća zapravo bila propaganda kulture.¹¹⁰ Znali su kako im činjenica da Međimurje crkveno pripada Zagrebačkoj nadbiskupiji stvara prepreku u provođenju mađarizacije društvenog života Međimuraca putem razvoja kako jezičnih tako i kulturnih vrijednosti putem vjerskog života u crkvama, na misama, svečanostima organiziranima za vrijeme blagdana i ostalim vjerskim okupljanjima.¹¹¹ Stoga su se trudili da sve vjerske svečanosti budu u mađarskom duhu. Primjer je i članak u listu Muraköz-Megyimurje u kojem se navodi kako je tradicionalni blagdan Blažene Djevice Marije od Anđela (Porcijunkula) koji se slavi 2. kolovoza „prvo magyarsko

¹⁰⁷ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 60-61.

¹⁰⁸ Isto, str. 61.

¹⁰⁹ Isto, str. 62.

¹¹⁰ Hutinec, Goran, List Muraköz-Megyimurje kao organ mađarske okupacijske vlasti u Međimurju (1941.-1943.), Radovi zavoda za hrvatsku povijest, vol. 37, Zagreb, 2005, str. 15.

¹¹¹ Prebeg, Međimurje 1941., str. 91.

prošćenje v Csaktornya“.¹¹² Mađarska je vlast odmah po dolasku u Međimurje počela provoditi teror nad međimurskim svećenstvom, a to nam najbolje dočaravaju primjeri zapisani u spomenici čakovečke župe.

U proljeće 1941. dolaze razne novosti koje unose nemir u samostan. Počela je mobilizacija, a u vojsku su bili pozvani i svećenici franjevačke provincije, no to nije bio slučaj u čakovečkom samostanu. Međutim, vojska je oduzela samostanu četiri konja i kola s opremom.¹¹³ Vojska je provalila u samostan 18. travnja 1941. u nadi da će pronaći oružje, no kako ga nisu pronašli, pokupili su rublje, novac i kobasice i otišli. Od tog trenutka Mađari se nisu lijepo odnosili prema svećenicima i samostanu. Prilikom jedne svete mise u svibnju koja se služila na hrvatskom jeziku, Mađari su pjevali mađarske pjesme. O. Vlado koji je služio misu demonstrativno je napustio oltar zbog čega je bio protjeran preko Drave.¹¹⁴ Mađarska je vlast provodila rekviziciju i u samostanu. Od tamo su oduzeli brašno, šećer i žito. Također su sakupljali potpise od ljudi u selima i školama za pripojenje Međimurja nekoj od mađarskih biskupija, no bilo im je rečeno kako je Sveta Stolica o svemu obaviještena i kako to neće nikako dopustiti. Od tada su krenuli napadi na samostan. Noću bi kamenovali i razbijali prozore samostana koje nisu htjeli popraviti. Žandarmerija je naredila svećenicima da se pobrinu oko popravka štete jer je 9. srpnja 1942. ispred crkve i samostana bila organizirana svečanost pripojenja Međimurja Mađarskoj na kojoj se služila sveta misa na mađarskom jeziku.¹¹⁵ Takvo razbijanje prozora na samostanu ostala je praksa i kasnije. U izvoru se navodi dr. Anastaz Horvat, tzv. „međimurski apostol“ koji se svim silama trudio organizirati mise na mađarskom jeziku. Odobrena mu je polnoćka te godine koju je održao u Preparandiji. Osnovao je i Katoličku akciju K.I.O.E. koja prestaje postojati nakon njegova odlaska. Napadi i progoni svećenika postajali su svakodnevni i uobičajeni. Preloškog župnika Alojzija Vojvodu tijekom čitave okupacije progonili su međimurski mađaroni jer je odbijao mise služiti na mađarskom jeziku, a jednom je prilikom odbio na crkveni toranj objesiti mađarsku zastavu, zbog čega su ga mađaroni napali i sami je izvjesili. Franju Baloga zatvarali su u zatvor jer nije htio ispuniti krsni list na mađarskom jeziku. Također je odbio služiti misu na Dan Svetog Nikole za Hortyja zbog čega su ga kaznili velikom novčanom kaznom.

¹¹² List Muraköz-Megyimurje, 7.8.1942.

¹¹³ Kolarić, Juraj, „Mađarska okupacija Međimurja u „Katoličkom listu“ (1941.-1945.)“, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, gl.ur. Branimir Bunjac, Povijesno društvo Međimurske županije, Čakovec, 2007., str. 36. (Dalje: Kolarić, Mađarska okupacija Međimurja u „Katoličkom listu“ (1941.-1945.))

¹¹⁴ Isto, str. 38.

¹¹⁵ Isto, str. 41.

Župnik u Draškovcu, Mirko Gojnik, odbio je zaposliti mađarskog kantora, već je zaposlio kantora iz Kotoribe čime je osigurao da se u crkvi ne pjevaju pjesme na mađarskom jeziku. Zbog toga je i on bio kažnjen.¹¹⁶ Franjevac o. Leto Lukša, često je bio meta mađarskog progona. Vodio je duhovne vježbe na hrvatskom jeziku za tvorničke radnice zbog čega je bio prozvan „hrvatskim smećem“ te je bio maknut s mjesta vjeroučitelja u školama u Ivanovcu, Šenkovcu i Pribislavcu, no ubrzo je oslobođen optužbi. Mađari bi ulazili u urede crkava diljem cijelog Međimurja, uništavali imovinu, prijetili svećenicima te ih maltretirali. No kada su shvatili da takav progon svećenika ne donosi rezultate kakvima su se oni nadali, u želji da crkveno pitanje u Međimurju uredi kao i u Mađarskoj, zahtijevali su da se u svakoj župi osnuje crkvena općina. Mislili su da će na taj način sa svojim ljudima u vijećima tih općina moći utjecati na vjerski život. Nadbiskup Stepinac je to odobrio znajući da to neće imati nikakvog utjecaja na crkvene prilike. Mađari su svim silama u vijeća htjeli implementirati svoje ljude, ali u tome nisu uspjeli.¹¹⁷

9. ŽIDOVSKO PITANJE

Židovi su se u Međimurje naglo počeli doseljavati u drugoj polovici 18. stoljeća, a najviše s prostora današnjeg Gradišća u Austriji. Njihovo groblje utemeljeno je u Čakovcu 1794. godine, a Sinagoga 1836. godine. No i prije 18. stoljeća, točnije krajem 17., postoje informacije o pokušaju naseljavanja Židova. Tako je 31. listopada 1687. godine osuđen Georgius Nagy, upravitelj posjeda obitelji Zrinski, jer je želio naseliti Židove kraj pavlinskog samostana u Šenkovcu. Šest godina kasnije, podatak navodi da je u Čakovcu postojala jedna židovska kuća, a već 1782. godine spominju se i prvi Židovi rođeni u Čakovcu. Popis stanovništva iz 1857. govori da je u Međimurju živjelo 357 Židova, a Mađarska statistika iz 1881. godine ukazuje da je u Međimurju tada živjelo 1053 Židova, što je čak 1,5% cjelokupnog stanovništva.¹¹⁸ Godine 1937. grupa njemačkih emigranata židovske vjeroispovijesti prošla je kroz Čakovec na putu prema Zagrebu. Njihov je izgled ukazivao na sve težu sudbinu i m učenje koje im se spremalo u Europi. Pod pritiskom Njemačke, godinu kasnije započeo je proces u kojem su im se rigorozno ograničavala njihova prava od obavljanja javnih i privatnih pravnih poslova do nemogućnosti stjecanja visokog obrazovanja.¹¹⁹ Židovima su se smatrali svi oni kojima su najmanje djedovi bili židovskog podrijetla izuzev onih koji su se do sedme godine života

¹¹⁶ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 62-63.

¹¹⁷ Isto, str. 63-64.

¹¹⁸ Isto, str. 65-66.

¹¹⁹ Isto, str. 66.

pokrstili, sklopili brak s arijevcima prije 1939. godine ili se istakli u mađarskoj vojsci u Prvom svjetskom ratu. Tako je od 1939. godine rasa, a ne religija određivala status i sudbinu čovjeka u Mađarskoj i Međimurju.¹²⁰ Nova vlada premijera Kallayja Mikloša pooštrila je zakonska ograničenja za Židove. Donesene su bile razne uredbe koje su sve više umanjivale mogućnost za stjecanje i posjedovanje nekretnina, odredila se prisilna mobilizacija za prisilan rad za vojne potrebe i isključenje iz redovne mađarske vojske. Veliki je broj mladih Židova odveden u radne logore diljem Mađarske gdje su radili teške poslove, poput gradnje aerodroma, utovarivanja i istovarivanja robe. Imali su knjižicu s crvenom crtom, a radna odjeća im je bila civilna s bijelo-žutom trakom oko ruke. Slabo su ih hranili, a odnos oficira i vojnika u logorima bio je surov. Mučili su ih na sadističke načine i tjerali da čiste minirana polja zbog čega su mnogi poginuli.¹²¹ Propisi koji su u to vrijeme ograničavali Židove u pogledu posjećivanja javne tržnice, kupališta i lokala bili su fakultativne naravi, a gradska i općinska poglavarstva određivala su hoće li ih provoditi.¹²² Gradsko poglavarstvo grada Čakovca 1943. godine zabranilo je Židovima dolazak na kupališta, a na javnu tržnicu nisu smjeli prije 10 sati ujutro.¹²³ Otto Pečornik sudjelovao je kod svih uredbi vlade na kojima su za Židove bila normirana razna ograničenja, a bio je i jedan od potpisnika rezolucije u kojoj se tražio progon Židova u Međimurju. Pristupio je Njilaškoj stranci 1944. godine kojoj je u programu stajalo uništenje Židova. Nakon što je pristupio njilaškoj stranci naredio je da se sruši Sinagoga u Čakovcu što je bilo i učinjeno. Sudjelovao je u pljački židovske imovine, a u listu Muraköz-Megyimurje širio je antisemitsku propagandu. Prilikom jednog govora u Čakovcu 1942. rekao je da će Židovsko pitanje biti riješeno nakon rata, a do tada će se židovske trgovine i poljoprivreda predati u kršćanske ruke.¹²⁴ U kratkoj vladavini mađarskog premijera Stojaya Dome 1944. godine, progoni Židova dosegli su vrhunac, a njemačka okupacija Mađarske u ožujku oformila je Stojayevu vladu koja je po naredbi njemačkih vlasti provodila masovna uhićenja Židova i pljačke te raspodjelu njihove imovine.¹²⁵ Oformljene su dakle razne komisije sastavljene od žandarmerije, međimurskih mađarona i mađarskih činovnika koje su provodile pljačke i raspodjelu židovske imovine. Morali su nakon odvođenja Židova u sinagogu i zgradu Pučke škole u Čakovcu popisivati svu njihovu imovinu. Prilikom popisivanja imovine mnogi su ukrali vrijedne predmete, poput nakita i umjetničkih djela. Židovsku je imovinu vlada davala Mađarima, oficirima i njilašima,

¹²⁰ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 66.

¹²¹ Rad V. kolone u Međimurju, str. 134-135.

¹²² Lajtman, Prilog historiji, str. 95.

¹²³ Rad V. kolone u Međimurju, str. 135.

¹²⁴ Isto, str. 136.

¹²⁵ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 67.

a vrijednost pokradene imovine procjenjuje se na 400 milijuna predratnih maraka.¹²⁶ Na sabirnim mjestima Židovi su trpjeli nasilje, bez hrane i vode, te su ih, njih 450, 28. travnja 1944. godine odveli u logor u Nagykanizsu. Tamo se obavljala selekcija pa su žene s djecom, trudnice i starije od 50 godina odvojili i slali direktno u plinske komore u Auschwitz. Ostali koji su bili radno sposobni, iako su bili slani u Auschwitz, bili su pošteđeni plinskih komora. Pošteđeni logora bili su jedino Židovi iz mješovitih brakova. Nakon što je Horty 15. listopada 1944. godine objavio kapitulaciju Mađarske, njilaška je stranka pomoću njemačke vojske izvela puč i preuzela vlast na čelu sa Sallasyjem Ferenczom. Ta fašistička stranka u programu je imala za cilj ubiti što više Židova. Sva je njihova imovina prešla u državno vlasništvo, a sve su Židove koji su bili na prisilnom radu u Mađarskoj predali Nijemcima koji su, osim likvidacije, radili najteže poslove u rudnicima i kamenolomima. Po dolasku njilaša u Međimurje svi su Židovi morali nositi žute zvijezde na javnim mjestima, a oni koji su bili iz mješovitih brakova više nisu bili pošteđeni te su ih uhitili 10. studenog 1944. godine i odveli u logor u Nagykanizsu. Zadnje uhićenje Židova dogodilo se 20. siječnja 1945. godine. Prema dostupnim podacima, u nacističkim je logorima stradalo 417 međimurskih Židova.¹²⁷

10. ŽIVOT NAKON RATA

Nakon završetka rata, Međimurje je u sastavu Hrvatske ušlo u zajedničku jugoslavensku državu koja je do 1945. godine nosila naziv Demokratska Federativna Jugoslavija. Nakon prvih izbora 11. studenog 1945. godine, formirana je vlast komunista na kojima je pobijedila Narodna fronta. Ustavotvorna skupština je 29. studenog proglasila Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju i donijela Ustav. Država se sastojala od 6 saveznih republika i 2 pokrajine, a Međimurje je bilo sastavni dio Narodne Republike Hrvatske.¹²⁸ U teškoj situaciji kakva ih je zadesila trebalo je brzo reagirati. Kotarski komiteti Komunističke partije Jugoslavije u Čakovcu i Prelogu te gradski komitet u Čakovcu, odmah su po završetku rata bili glavna pokretačka snaga u organiziranju cjelokupnog života.¹²⁹ Krenula je borba za obnovu razorenog Međimurja, a poljoprivreda je odigrala važnu ulogu jer je trebalo prehraniti gladno i siromašno stanovništvo. Počela se provoditi agrarna reforma prema čijem je zakonu zemlja pripadala obrađivačima i davana je u privatno vlasništvo. obrađivačima je bilo dopušteno posjedovati 30 hektara obradive površine. Zemlju su izgubili veleposjednici, poduzeća, banke i dionička društva, a

¹²⁶ Kalšan, Vladimir, Židovi u Međimurju, Ritonja, Čakovec, 2006., str. 29.

¹²⁷ Isto, str. 30-32.

¹²⁸ Jahn, Međimurje u suvremenom dobu, str. 147-148.

¹²⁹ Lajtman, Prilog historiji, str.105.

crkvi je ograničeno vlasništvo na 10 hektara zemlje.¹³⁰ Dakle, zemljište dobiveno agrarnom reformom dodijeljeno je bezemljašima i siromašnim seljacima, a ostatak je postalo dio državne poljoprivrede čija je uloga bila opskrbljivanje gradova i tvornica poljoprivrednim proizvodima.¹³¹ Započelo je i mijenjanje mađarskog penga u dinare, a uz novac kao sredstvo plaćanja služili su bonovi i jaja.¹³²

Vladala je nestašica hrane, odjeće, obuće i soli što je stanje u državi činilo veoma teškim. Raznim radnim akcijama pokušalo se popraviti i prikupiti što više. Mnoge karitativne organizacije uskakale su u pomoć Hrvatskoj i Međimurju. Najveće donacije ipak su bile one od Amerikanaca koji su uz, mlijeko u prahu, brašno i konzerve, poznati i po Trumanovim jajima u prahu.¹³³

Teška situacija odvijala se i u zdravstvenom sektoru, a ponajviše u selima. Loši životni uvjeti, vlažne prostorije i nehigijena bili su pogodni za razvijanje mnogih teških zaraznih bolesti poput tifusa, pjegavca, šuge i sifilisa. Česta bolest bila je i tuberkuloza, znana kao bolest siromašnih i trahom (virusna bolest oka). Najveći dio oboljelih imalo je upravo Međimurje, a od trahoma je oboljelo oko 20% stanovništva. Uvođenjem antibiotika sulfonamida postotak oboljelih se smanjio, a bolest je potpuno iskorijenjena 1980. godine.¹³⁴ Visoka smrtnost i kratki životni vijek okarakterizirali su poratno stanje Međimurja.

Javnog vodovoda do 1945. godine u Čakovcu nije bilo, a opskrba zdravom i pitkom vodom bila je upitna zbog razine podzemnih voda koje su se lako zagadile. Zbog toga su se pojavljivale epidemije tifusa i dizenterije. U cijelom je Čakovcu bilo samo 28 kućnih vodovodnih instalacija s električnim pogonom za vodu iz bunara. Bunarska voda iz zapadnog dijela grada bila je neupotrebljiva zbog prevelike količine željeza, a takva je bila i ona na javnom gradskom kupalištu. Vode u donjem Međimurju bilo je dovoljno i bila je dobre kakvoće dok je u gornjem Međimurju opskrba vodom bila teška. Ljudi su je dobivali uglavnom od kišnice. Tek je krajem 50-ih i početkom 60-ih krenula gradnja vodova u Međimurju.¹³⁵

Nakon oslobođenja ostale su oštećene brojne školske zgrade, a prostorije škola krajem su rata služile za smještaj vojnika i vojnih bolnica. Pri povlačenju iz Međimurja okupator je uništio

¹³⁰ Matička, Marijan, Kolonizacija u Hrvatskoj 1945.-1948. godine, Časopis za suvremenu povijest, vol. 19, 1987., str. 27.

¹³¹ Kalšan, Međimurska povijest, str. 383.

¹³² Jahn, Međimurje u suvremenom dobu, str. 149.

¹³³ Isto, str. 149.

¹³⁴ Isto, str. 150.

¹³⁵ Kalšan, Međimurska povijest, str. 387-388

namještaj, ali i školsku dokumentaciju i knjige. Iako školske zgrade nisu bile jako oštećene, zbog stanja u učionicama nije se mogao normalno nastaviti školski rad. Organizirane su masovne radne akcije u kojima su se obnavljale učionice te popravljao i izrađivao novi namještaj. Također se skupljao i novac u svakom selu za građevinski materijal kako bi se škole što prije obnovile i počele s radom. Nedostajalo je knjiga i pribora, a većina škola nije imala adekvatan prostor za obavljanje tjelesne i zdravstvene kulture. Izvori navode kako se materijalno stanje škola sporo mijenjalo.¹³⁶

S druge strane, gospodarstvo Međimurja počelo se obnavljati, a državne vlasti mijenjaju imena tvornica i postavljaju direktore. Tako je tvornica „Braća Garner“ preimenovana u Međimursku trikotazu Čakovec - „MTC“, Međimurska tkaonica i tvornica „S. Neumann i nasljednici“ spojena je u tvornicu Čakovečku tekstilnu industriju - „Čateks“, a tvornica „Hunnia“ mijenja ime u Vajda-Čakovec. Uz tvornicu pletaćih strojeva Metala i Gradsku knjižaru i tiskaru Čakovec - „Zrinski“, utemeljena je i jedna od najvećih građevinskih poduzeća bivše Jugoslavije - Građevinski kombinat Međimurje - „GK Međimurje“ koje je kasnije zapošljavalo 7 000 ljudi.¹³⁷

Oslobođenje su 1945. godine svećenici dočekali s oprezom u svojim župama. OZN-a¹³⁸ uhitila je samo jednog župnika Henrika Krodera zbog suradnje s Nijemcima nakon čega je bio streljan. Zakoni koje je donosila nova vlast nisu išli u korist crkve, a vrlo ju je pogodila i agrarna reforma zbog čega dolazi do sukoba s novom vlasti. Također je svećenicima bilo onemogućeno predavati vjeronauk u školama.¹³⁹ Pozivali su vjernike na bojkot novih mjera koje su donesene. Svećenici su bili optuživani i za suradnju s križarima. Križarske grupe bile su sastavljene od mađarona, bivših građanskih stranaka, nezadovoljnih ljudi, ali i svećenstva koji su djelovali protiv nove vlasti ubijajući ih. Uspjeli su se održati do 1947. godine.¹⁴⁰ Smatra se da je to bio samo izgovor vlasti da ih maknu iz javnog života. Uslijedila su im uhićenja i teške optužbe.¹⁴¹

Pred međimurskim su se stanovništvom nakon oslobođenja našle razne prepreke, od gladi i siromaštva do bolesti, a na novoj je vlasti bilo da čim prije reagira i pokrene normalan život u Međimurju.

¹³⁶ Bauk, Povijest školstva u Međimurju, str. 153.-155.

¹³⁷ Jahn, Međimurje u suvremenom dobu, str. 150-151.

¹³⁸ Odjeljenje za zaštitu naroda

¹³⁹ Kalšan, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, str. 65.

¹⁴⁰ Kalšan, Međimurska povijest, str. 378-380.

¹⁴¹ Isto, str. 381

11. ŽIVOT POD OKUPACIJOM: ISKUSTVA LOKALNOG STANOVNIŠTVA

Uzevši u obzir manjak arhivskog materijala i dokumentacije iz razdoblja okupacije koja sadrži informacije o društvenom životu Međimurja, ovaj dio diplomskog rada zamislila sam kao istraživanje putem kvalitativne metode istraživanja - intervju. Interakcija među ljudima jedna je od važnijih načina razmjene informacija, stoga smatram da sam ovim načinom dublje prodrla u život Međimuraca tijekom Drugog svjetskog rata. Koristila sam polustrukturiranu metodu intervju gdje sam unaprijed odredila pitanja koja ću postavljati, ali otvorenog tipa. Na taj sam način, s obzirom na njihovu dob, ispitanicima ostavila prostora da pomoću općenito postavljenih pitanja ispričaju svoju priču. Jedan od ciljeva ovog istraživanja, također je i usporedba informacija dobivenih iz literature i onih dobivenih iz intervju. Istraživanje sam provela na uzorku od 20 ispitanika rođenih 1927.-1934. godine. Svi osobni podaci ostali su anonimni na zahtjev domova za starije i nemoćne u kojima sam provodila intervju. Pomoću sakupljenih priča i podataka ovaj je dio rada podijeljen na tematske cjeline.

11.1 Obitelj i uvjeti stanovanja

Međimurske su obitelji oduvijek tradicijski bile višečlane. Kada spominjemo višečlane, radi se o obiteljima od 5 ili više članova. Međimursko je stanovništvo većinom bilo seosko, koje se bavilo poljoprivredom, a prioritet im je bio rad na polju od malih nogu, stoga i ne čudi brojnost djece u obitelji koja su pomagala roditeljima obavljati poslove. Većina ispitanika živjela je na selu te navode kako su kuće u kojima su živjeli bile pretežito sagrađene od cigle s krovom, a broj soba bio je mali. Sastojale su se od velike spavaće prostorije u kojoj su boravili svi članovi obitelji, od kuhinje i smočnice. Kupaonica i toalet obično su se nalazili izvan same kuće. Struje nije bilo, već su se koristile svijeće i petrolejske lampe, a voda se dobivala iz bunara ili rijeka. Voda za kupanje zagrijavala se u kotlu koja bi se prebacila u otvorenu bačvu gdje su obavljali svoje higijenske navike. Izvan kuće također se nalazila drvena staja gdje su se čuvale životinje te podrum u kojem se skladištila hrana. „Onda nije bilo struje, imali smo lampe, a moj šogor je hodal v rudnik, pa nam je i sveće znal donesti. Mi smo meli zdenca za vodu, jako fina voda. K nam su po vodu hodali za pijaču jer smo meli jako finu i čistu vodu. Mi smo z zdenca sake godine bar dva put se spucali¹⁴² i onda je bila čista i dobra voda. Nismo prodavali, nego davali susedima, pa su si zgrabili.“¹⁴³

¹⁴² Potrošili

¹⁴³ Katarina B.

11.2 Posao i prehrana

Većina ispitanika izjavila je da su bili srednji sloj, tek nekolicina navodi da su bili siromašni. Kako su većina za vrijeme okupacije bili djeca, navode da su se roditelji bavili poljoprivredom ili pak stočarstvom ili peradarstvom, dok su neki radili u tvornicama ili kod privrednika. Radili su uglavnom muškarci dok su žene ostajale kod kuće i brinule se za djecu i imanje. „Mi smo bili srednji sloj, meli smo neke zemlje. Moj je otac delal kod mesara v Nedelišču, a mama nije nigdi delala, bila je doma z nama i delala je na polju ako je trebalo pomoći.“¹⁴⁴ Ispitanici navode kako nikad nisu osjetili glad, uglavnom se živjelo od zemlje i vrta te domaćih životinja koje su imali na imanju. Neke su namirnice kupovali na bonove koje su dobili u zamjenu za namirnice koje su morali predavati vlastima. „To je bilo i ono vreme kad su dobivali bonove kaj su mogli kupiti šećera.“¹⁴⁵ Brašno, šećer i ulje nabavljali su u trgovinama, a „šverc“ nije bio strani pojam. Prehrana se sastojala od kukuruza, krumpira, sezonskog voća i povrća, svinjetine i peradi. Kuhala su se jednostavna jela koja su bila jeftina, a mogla su nahraniti velike obitelji. To su uglavnom bili pretepeni grah, zlevenka, močjak, kaše, mast na kruhu, žganci¹⁴⁶ i slična jela. Kruh su uglavnom pekli sami. Hrana se nije bacala. „Plesnjivo smo fkrej drezali s kruha, a ostalo smo onda jeli.“¹⁴⁷ Nedjeljom se kuhala juha od mesa, a često se i peklo meso. U posebnim prilikama kao što su blagdani, uz meso koje nije bilo često na meniju jeli su se i kolači, pogotovo od dizanog tijesta. „Na svadbama se jelo bogato zato kaj bi svatko nekaj donesel pa se skupilo puno hrane.“¹⁴⁸ Ispitanica koja je živjela u Čakovcu navodi kako je život za radnika u gradu bio težak. Svu su hranu morali nabavljati u trgovinama. „Hrane je bilo, ali nije bilo novaca.“¹⁴⁹ Većina ispitanika navodi kako su namirnice morali predavati vlastima. Smjeli su imati samo jednu kokoš kod kuće, samo jednu svinju, a svaki su dan morali Mađarima predavati od jedne krave po jednu litru mlijeka.

11.3 Školstvo

U školama se učio mađarski jezik. Jedan ispitanik prisjeća se kako je teško učio mađarski ali mu je školovanje olakšala učiteljica prevoditeljica. Učili su mađarsku povijest,

¹⁴⁴ Marija H.

¹⁴⁵ Marija H.

¹⁴⁶ Pretepeni grah jušno je jelo na bazi mlijeka s grahom, zlevenka je biskvit od kukuruznog brašna, močjak je jelo od mlijeka i kukuruzne krupice, brašna i jaja, žganci su palenta ili kukuruzna krupica

¹⁴⁷ Elizabeta P.

¹⁴⁸ Katarina B.

¹⁴⁹ Katarina B.

mađarsku književnost, ali i ostale predmete koji su bili na mađarskom jeziku. Škole su na početku rata bile u lošem stanju. Ispitanica navodi: „dok je bil rat smo si stolčেকে nesli v školu dok su nam nekaj napravili. Onda su nam klupice napravili kaj nam je lakše bilo. Knjige nismo meli, samo pločicu i kamenčeka.“¹⁵⁰ Većina ispitanika navodi kako su učitelji prema njima bili dobri ako su bili poslušni i brzo učili mađarski jezik. Oni koji nisu htjeli učiti mađarski jezik ili pak nisu odlazili na misu koja je bila obavezna dobivali bi batine. „Ak nisi išel v crkvu drugi dan si dobil packe v školi.“ Samo jedna ispitanica navodi priču o negativnom iskustvu u školi. U školi u koju je išla u svom selu (Brezje) bio je samo jedan razred od 7 učenika. Mađari su mislili da će seoske škole biti pune djece pa su specifično u školu u Brezju dovezli mnogo namještaja, međutim takvo što nije bio slučaj. Učiteljica je bila veoma stroga, onaj koji bi progovorio na hrvatskom jeziku ili bi pak zaboravio zadaću „moral je sleći hlače doli, leći se na klupu i dobil bi 25 put po telu z šibom.“¹⁵¹ Neki od ispitanika navode i da su dobivali zimske kapute kako bi im olakšali put do škole.

11.4 Zdravstvo

Svako je selo imalo svog liječnika. To su uglavnom bili Židovi kojima je bila dodijeljena služba obiteljskog liječnika bez obzira na specijalizaciju. Tako se jedan ispitanik sjeća dr. Preisa, kirurga, koji je u selu radio sve, od porođaja do šivanja prsta. U Čakovcu je privatnu praksu obavljao i doktor Bujanić čija je ordinacija za ono vrijeme bila opremljena suvremenom tehnologijom. Postojale su privatne ljekarne, međutim do lijekova se nije moglo lako doći, stoga je većina stanovništva prakticirala kućnu, domaću medicinu. Neki od ispitanika izjavili su kako su se morali liječiti domaćim travama, a plućne su bolesti rješavali smrekovim drvetom. Jedan od ispitanika prisjeća se sljedeće priče: „Živio sam u Gardinovcu i ranio sam se pa sam morao u bolnicu u Čakovec, ali sam se morao predstaviti pod mađarskim imenom i prezimenom kako ne bi dodatno nastradal. Bil sam tamo tri mjeseca, a za mene se brinul doktor koji je bil Međimurec i koji je čuval moju tajnu. Bolnica je bila slaba s lijekovima, nije ih bilo dosta.“¹⁵²

11.5 Kultura i vjerske prilike

Posebno su se obilježavali vjerski praznici - Božić, Uskrs i Tijelovo. Organizirale bi se posebne priredbe. Svirala je vojna mađarska glazba, organizirale su se parade i marševi, a obavezno se odlazilo do spomenika koje su digli Mađari. Svi stanovnici Međimurja morali su

¹⁵⁰ Elizabeta P.

¹⁵¹ Barbara H.

¹⁵² Stanislav M.

odlaziti na takve priredbe i slavlja, u suprotnom bi bili kažnjavani. Odlasci u crkvu bili su obvezni. Neki od ispitanika sjećaju se misa na mađarskom, a neki pak na hrvatskom jeziku. „Ja sam bila i v crkvenom pjevačkom zboru, a pjevali smo sam na hrvatskom jeziku.“¹⁵³ Obvezni su bili odlasci na hodočašća i Križni put. Što se tiče ostalih oblika kulture, ispitanici se prisjećaju kako su Mađari bili ti koji su se zabavljali i imali društveni život, a ponekad bi i lokalno stanovništvo odlazilo u gostionice i na plesnjake. „Mađari su voljeli obitelji s mnogo djece, pozvali su jednom jednu ženu koja je imala 11 djece i nju su odlikovali pred čitavim selom, bila je proslava zbog toga.“¹⁵⁴ Bili su organizirani i izleti u Mađarsku za sve stanovništvo.

11.6 Žandarmerija i odnos Mađara prema lokalnom stanovništvu

Dvije su grupe ispitanika glede odnosa žandarmerije i ostalih Mađara prema Međimurcima. Žandari su bili na glasu da se volje sukobljavati s lokalnim stanovništvom, a jedna grupa ljudi tvrdi kako su čuvali mir u selima bez ikakvih sukoba. Mađari se nisu pokazali lošima, naprotiv, jedan od ispitanika navodi kako su im čak pomagali u polju i kosili travu. Neki se sjećaju Mađara koji su živjeli kod njih te ne spominju nikakva negativna iskustva. Druga se pak grupa sjeća žandara i Mađara kao loših ljudi koji su otežavali život lokalnog stanovništva. Ispitanik se prisjeća, „tata je dobio papir od javnog bilježnika da ne mora ići kopati bunkere jer me vodio u bolnicu jer sam imao upalu pluća, ali na putu do Čakovca Mađari su ga zaustavili i strpali u zatvor.“¹⁵⁵ Mnogi su muškarci i mladići bili prisiljeni na kopanje bunkera za Mađarsku vojsku, a nije nedostajalo ni regrutacije u vojsku niti prisilnog rada u Mađarskoj. Ispitanici se prisjećaju svojih očeva koji se, dok su se vratili kući iz vojske ili s prisilnog rada, bili jako bolesni, a neki od njih su od tih bolesti i umirali. „Hteli su nas pomađariti. Moj je otac dobio sina, mog brata kojeg je moral prijaviti na općini. Kad je došao tam, pitali su ga kak bu mu se zval sin. On je rekao Stjepan, ali Mađari mu to nisu dali. Rekli su mu da se mora zvati Ištvan, pa se otac s njima posvadio. Drugu noć, žandari su došli po njega, stavili mu lance, uperili pušku i odveli ga u Mađarsku. Nismo znali gde je, ali onda nam je poslao pismo u kojem je rekel da dela po cele dane, ali da o tome nesme pisati. Naše očeve i dečke mogli smo iti pogledati svaku nedelju ali sam na jednu vuru. Mama je otišla glet oca, radio je u pekari, pekli su kruha za mađarsku vojsku. Spaval je samo po dva sata. Mama ga nije prepoznala kak je loše izgledal.“¹⁵⁶ Ispitanici navode kako su se Mađari prema Židovima odnosili jako loše. „Pokupljali su ih i odvodili u

¹⁵³ Evica O.

¹⁵⁴ Marija B.

¹⁵⁵ Pavao S.

¹⁵⁶ Barbara H.

logore, znala sam jedne Židove kojima sam pazila djecu, jedan dan su Mađari došli po njih i više ih nikad nisam vidjela.“¹⁵⁷ „U Međimurju su skoro sve tvornice bile židovske i sve su im uzimali. Sjećam se tvornice u Kotoribi koju je imao jedan Židov, bio je dobar prema svima nama, ali se ubio jer je znao što ga čeka. Rudi Išer se zval!“¹⁵⁸

11.7 Kraj rata i nakon rata

Većina se vezano za kraj rata sjeća Ruske i Bugarske vojske koja je došla u Međimurje. Ovdje također imamo dvije skupine ispitanika. Jednih koji se sjećaju Rusa i Bugara kao dobrih ljudi, no većina je onih kojima nisu ostali u dobrom sjećanju. Prisjećaju se situacija u kojima su obitelji skrivale svoju žensku djecu, mlade djevojke jer su ih Bugari silovali. Također navode kako su im oduzimali sve što im se našlo na putu, od stoke i peradi koju su ubijali, do namještaja i ostalih potrepština u kući. „Natjerali su oca da ide ubiti susedovu kokoš, dali su mu kolac, ali tata to nije htel unapraviti. Uperili su pušku u njega i kad je sused to videl, dal mu je svoju kokoš da ju ubije.“¹⁵⁹ „Tu je k nama došel Bugar, dedi nije ni otkopčal prsluka, sam mu je cuknul i zel džepnu vuricu s osam srebrnih lančića.“¹⁶⁰ Neki ih se prisjećaju kao ljude koji su se vozili u kolima na kojima su imali bačve s vinima, a na to se orila pjesma i pijanstvo.

Nakon rata svi su ispitanici izjavili da je nastupilo veliko siromaštvo. Nisu imali novaca niti hrane. Sve što su imali uzeli su im i uništili vojnici koji su prošli Međimurjem. „Hrana je bila siromašna, svaki dan smo jeli kikiriki maslac, mlijeko i jaja u prahu, vrlo smo se brzo zasitili UNRINI¹⁶¹ paketa.“¹⁶² Nastava se odmah nakon rata nastavila na hrvatskom jeziku. Odlasci na radne akcije bili su obvezni. „Ja sam bio komandir za omladinu, radila se pruga, ceste i tvornice, plaću nismo dobili, ali smo dobili hranu i radnu odjeću.“¹⁶³

11.8 Jedan dan u životu

„Nije vladao strah, normalno smo funkcionirali, pomagali smo roditeljima na polju i oko kuće. Više me bilo strah Rusa i Bugara jer su silovali mlade djevojke. Sjećam se kako se

¹⁵⁷ Katarina B.

¹⁵⁸ Franjo Č.

¹⁵⁹ Josip B.

¹⁶⁰ Pavao S.

¹⁶¹ *United Nations Relief and Rehabilitation Administration* (Uprava Ujedinjenih Naroda za pomoć i obnovu)

¹⁶² Marija B.

¹⁶³ Stanislav M.

fronta približavala k nama, kraj kuće nam je pala bomba koja nije eksplodirala. Našao ju je susjed koji je kosio travu nakon rata i pozvao je policiju koja ju je sanirala.“¹⁶⁴

„Kao djeca smo se jako puno družili po ulici, trčali smo, igrali se skrivača, pjevali i plesali i bilo nam je jako lijepo jer su svi imali djecu i bilo nas je jako puno. Doma sam isto puno pomagala, za nedjelju se uvijek moralo pospremati u subotu navečer da bi se sve blistalo. S četkom sam ribala pod i brisala prašinu.“¹⁶⁵

11.9 Razmatranja

Nakon razgovora s ispitanicima mogu zaključiti kako se većina rečenog poklapa s informacijama dobivenima iz literature. Školstvo su opisali kako je opisano i u knjigama, nastava je bila na mađarskom jeziku, na početku su škole bile slabo opremljene, ali kako navodi literatura i jedna ispitanica, Mađari su se trudili da čim prije to poprave. Glede zdravlja, od ispitanika nisam dobila puno informacija vezanih za Čakovečku bolnicu, no sjećaju se seoskih doktora koji su uglavnom bili Židovi kako je navedeno i u literaturi. Ispovijesti o kulturnom životu i vjerskim prilikama u potpunosti se poklapaju s literaturom, isto kao i priče o kraju i nakon rata. Prikupila sam i informacije koje u literaturi nisam mogla pronaći, primjerice kako i gdje su živjeli, kako su im izgledali domovi, što su jeli, kako su kuhali i provodili dane za vrijeme okupacije. Jedini dio koji se veoma razlikuje od literature je odnos žandarmerije i Mađara prema lokalnom stanovništvu. Literatura navodi kako je njihov odnos prema Međimurcima bio krajnje loš, dok se sugovornici zapravo sjećaju samo dobrih priča. Naveli su da su Mađari i žandari bili jako dobri ljudi, koji su im, nadasve, pružili sigurnost i pomagali. Tek nekolicina sugovornika spominje loš odnos kako je navedeno i u literaturi. To bih mogla pripisati psihologiji sjećanja, gdje se kao starije osobe iz djetinjstva prisjećamo samo dobrih stvari i situacija, zanemarujući i potiskujući one loše. Također su većina ispitanika za vrijeme okupacije još bili djeca, pa je njihov doživljaj stvarnog stanja stvari bio iskrivljen, gledajući na situacije u svijetu bezbrižno. Zaključno, od ispitanika sam dobila puno zanimljivih informacija koje su me uvele u svijet prosječnog Međimurca za vrijeme Drugog svjetskog rata koje ili nisu dovoljno i detaljno istražene ili pak spominjane u literaturi.

¹⁶⁴ Elizabeta P.

¹⁶⁵ Agata H.

12. ZAKLJUČAK

S obzirom na to da je velik broj mladih Međimuraca bio mobiliziran u redove mađarske vojske, demografska slika nije se znatno promijenila u odnosu na popis stanovništva iz 1931. godine. Seosko je stanovništvo živjelo skromno u malim kućama, prehranjujući se zahvaljujući poljoprivredi kojom su se bavili. To nam ukazuje i na dobre zdravstvene uvjete, iako valja naglasiti da u vrijeme rata oni nikad nisu idealni.

Represivne mjere i nagla mađarizacija utjecali su na klimu među Međimurcima. Manipulacije i teror koji su provodili među međimurskim stanovništvom izazivale su strah i nemir, sudeći prema literaturi i razgovorima s ispitanicima. Mađarizacija se uvukla u svaki aspekt društvenog života. Gospodarstvo je bilo u potpunosti podređeno potrebama mađarske i njemačke vojske, a odnos prema radništvu bio je ponižavajuć.

Školstvo i kultura koristili su se u svrhu preodgoja stanovništva u mađarskom duhu, od onih najmlađih do najstarijih. Mađarska se vlast svim silama borila da od Međimuraca „stvori” Mađare. Veliku ulogu u propagiranju mađarskog nacionalizma imali su čakovečki mađaroni. Mađarska je država i Crkvu htjela staviti pod svoju kontrolu vidjevši u njoj idealni alat za provođenje mađarizacije zbog velike zastupljenosti vjere u životima Međimuraca. U tome zahvaljujući Svetoj Stolici i Zagrebačkoj nadbiskupiji nije uspjela, iako je do kraja okupacije provodila teror nad međimurskim svećenstvom nadajući se da će popustiti i htjeti preći u neku od mađarskih nadbiskupija. Najviše su od svih i u Međimurju pretrpjeli međimurski Židovi koji su nakon dolaska Njilaške stranke na vlast odvođeni na prisilne radove i u logore.

Oslobođenje Međimurja donijelo je sa sobom nove probleme koje su ostavili okupatori pri odlasku. Glad, siromaštvo, loši higijenski uvjeti i bolesti, nestašice odjeće i obuće, oštećene zgrade, tvornice i škole bile su samo dio izazova s kojima se morala suočiti i izboriti nova vlast.

Zahvaljujući razgovorima sa suvremenicima dublje sam prodrla u život prosječnog stanovnika Međimurja koji su se susreli s nedaćama koje su sa sobom donijeli rat i poraće. Saznala sam detalje iz života iz razdoblja Drugog svjetskog rata koji se ne pojavljuju ni u jednoj literaturi, a važni su za razumijevanje društvene povijesti Međimurja. Kako i gdje su živjeli, čime i kako su se prehranjivali te kako je izgledao jedan dan u životu Međimurca. Valja naglasiti kako se prilikom razgovora desila romantizacija perioda okupacije u određenoj mjeri iako su neki od sugovornika iznosili i loša sjećanja.

13. SAŽETAK

U ovom diplomskom radu istražiti će se društvena povijest Međimurja u Drugom svjetskom ratu i neposredno nakon rata. Dan je uvid u vojno političku povijest Međimurja uoči i za vrijeme rata radi lakšeg razumijevanja društvenih promjena. Analizirana je demografska slika Međimurja i život njegovih stanovnika. Obuhvaćene su promjene u gospodarstvu, kulturi, školstvu, zdravstvu za vrijeme i nakon okupacije s naglaskom na snažnu mađarizaciju i odnos Mađara prema međimurskom stanovništvu. Odrađeni su intervjui sa suvremenicima zbog manjka arhivske građe i izvora kako bi se što bolje doprlo do života Međimuraca za vrijeme okupacije tijekom Drugog svjetskog rata.

Ključne riječi: Međimurje, Drugi svjetski rat, društvena povijest, mađarizacija, gospodarstvo, zdravstvo, školstvo, kultura

ABSTRACT

The paper studies social history of Međimurje during the second World War and immediately after the war. An insight into military and political history of Međimurje before and during the war is given for easier understanding of social changes. The demographic picture of Međimurje and the life of inhabitants were analyzed. Changes in the economy, culture, education and healthcare during and after the occupation are covered, with an emphasis on strong Hungarianization and attitude of Hungarians towards people in Međimurje. Interviews were conducted with contemporaries due to the lack of archival materials and sources in order to better understand the life of the people of Međimurje during occupation in the Second World War.

Key words: Međimurje, the Second World War, social history, Hungarianization, economy, healthcare, education, culture

14. POPIS LITERATURE

- Bauk, Franka, Povijest školstva i prosvjete u Međimurju, Zrinski, Čakovec, 1992.
- Bunjac, Bunjac, Jahn i sur., Pregled povijesti Međimurja, gl.ur. Branimir Bunjac, Povijesno društvo Međimurske županije, Čakovec, 2003.
- Črep, Kolarić, Hutinec i sur., Međimurje u Drugom svjetskom ratu, gl.ru. Branimir Bunjac, Povijesno društvo Međimurske županije, Čakovec, 2007.
- Hutinec, Goran, List Muraköz-Megyimurje kao organ mađarske okupacijske vlasti u Međimurju (1941.-1943.), Radovi zavoda za hrvatsku povijest, vol. 37, Zagreb, 2005.
- Kalšan, Vladimir, Građansko društvo u Međimurju, Horvat, Čakovec, 2000.
- Kalšan, Vladimir, Međimurje u Drugom svjetskom ratu, Impresum, Čakovec, 2006.
- Kalšan, Vladimir, Međimurska povijest, Ritonja, Čakovec, 2006.
- Kalšan, Vladimir, Židovi u Međimurju, Ritonja, Čakovec, 2006.
- Lajtman, Juraj, Prilog historiji radničkog pokreta i narodnooslobodilačke borbe u Međimurju 1919.-1959. godine, Čakovec, 1959.
- Lisjak, Vinko, Izvorišta i tokovi-stoljeće društvenog, kulturnog i zabavnog života Čakovca, Knjigoplastika, Čakovec, 1997.
- List Muraköz-Megyimurje, 1941.-1944.
- Matička, Marijan, Kolonizacija u Hrvatskoj 1945.-1948. godine, Časopis za suvremenu povijest, vol. 19, 1987.
- Muzej Međimurja Čakovec, Rad V. kolone u Međimurju u vremenu 1941.-1945., 28317
- Prebeg, Darko, Međimurje 1941.-Međimurje u Hortyjevoj Mađarskoj (1941.-1944.), Liberi, Zagreb, 2022.
- Slunjski, Vuk, Demografske promjene u Međimurju 1857.-2001., Insula, Čakovec, 2004.
- Stoljeće bolnice u Čakovcu 1922.-2022., monografija, Županijska bolnica Čakovec, Čakovec, 2022.

